

**“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASİ**

**KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN**

**M Ü H A Z İ R Ə**

**MÖVZU №13. AXTARIŞ, GÖTÜRMƏ VƏ TUTULMA TAKTİKASI.**

**Tərtib etdi:** «Kriminalistika» kafedrasının  
baş,müəllimi, polis polkovnik-leytenantı

***Ələkbər Allahverdiyev***

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.  
Protokol № 5. “ 17 yanvar ” 2007-ci il  
(2016-cı ilin oktyabr ayında əlavə və dəyişikliklər edilmişdir)

**B A K I   2 0 1 6**

## **Mövzu 13. «Axtarış, götürmə və tutulma taktikası»**

Mühazirənin planı:

Giriş.

1. Axtarışın anlayışı, növləri, vəzifələri, taktiki və psixoloji əsasları.
2. Götürmənin anlayışı, prosesual əsasları və keçirilmə qaydası.
3. Tutulmanın anlayışı və taktiki üsülları. Müxtəlif şəraitlərdə tutulmanın xüsusiyyətləri.

Nəticə.

### **Ədəbiyyat:**

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, maddə 32,33.
2. Azərbaycan Respublikasının CPM. XVI, XXX bölmə.
3. Kriminalistika. Ali məktəblər üçün dərslik. K.Q Sarıcalinskayanın redaktəsi ilə. Bakı, 1999, səh. 412-420.
4. Kriminalistika mühazirələr toplusu. Bakı, 2007, səh. 311-354.
5. Sarıcalinskaya K.Q. İstintaq taktikası. Bakı, 1991, səh. 101-115.
6. «İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı Bakı 22.02.98.
7. «İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət proqramının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı Bakı 18.06.98.
8. Azərbaycan Respublikası DİN-nin 04.03.2000-ci il tarixli, 81-saylı «Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin saxlanması qaydalarının təkmilləşdirilməsi və bu sahədə qanunçuluğa riayət edilməsinə nəzarətin gücləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında» əmri.
9. «İnsan hüquqları bülleteni» №1. Bakı 1998
10. Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» qanunu Bakı 1999
11. «Справочник следователя» 1-я часть Москва 1990
12. С.М.Астанкин «Тактика обыска и выемки» Москва 1989
13. И.Ф.Пантелеев, Н.А.Селиванов «Криминалистика» Москва 1993
14. Р.С.Белкин «Криминалистика» Москва 1999
15. И.С.Галкин, В.С.Косетков «Процессуальное положение подозреваемого» Москва 1977
16. В.И.Григорев «Задержание подозреваемого органами внутренних дел» Ташкент 1987

## GİRİŞ

Bir sıra cinayət işlərinin istintaqı zamanı axtarış çox vacib istintaq hərəkəti kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Cinayətlərin istintaqı prosesində cinayət alət və vasitələrinin, habelə şəxslərin, sənədlərin, meyitlərin və s. aşkar edilməsi məqsədilə aparılan istintaq hərəkətlərindən biri də axtarışdır. 1950-ci illərə qədər bəzi kriminalistlər axtarışı müstəqil istintaq hərəkəti kimi qəbul etmir, onu «istintaq-əməliyyat» və yaxud əməliyyat-istintaq tədbiri adlandırır, digərləri isə istintaqın taktiki üsulu hesab edirlər.

Axtarışın anlayışı barədə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Lakin əksər kriminalistlər axtarışa iş üçün əhəmiyyəti olan predmetlərin aşkar edilməsi və götürülməsi məqsədilə həyata keçirilən istintaq hərəkəti kimi tərif verirlər.

Z.Q.Samoşinovun verdiyi tərifdə axtarış məqsədi və vəzifəsi daha tam əks olunmuşdur. O, deyir ki, *axtarış* – cinayət alətlərinin, cinayət nəticəsində əldə edilmiş predmetlərin və qiymətli əşyaların, habelə cinayət işi üzrə həqiqətin üzə çıxarılması üçün əhəmiyyəti olan başqa predmetlərin, sənədlərin eləcədə axtarılan şəxslərin və meyitlərin müəyyən binada, açıq sahədə məcburi qaydada axtarılmasıdır.

Tərifdən göründüyü kimi, axtarış vətəndaşların şəxsi mənafeələrinə müdaxilə etməklə əlaqədar olur, məcburiyyət xarakteri daşıyır.

Ümumiyyətlə götürdükdə, tutulma çoxmənalı məfhumdur. Öz hüquqi mahiyyətinə, məzmununa, hansı əsasla görə tətbiq olunmasına və tətbiq etmə qaydasına görə müxtəlif növ tutulma tətbiq edilir.

Lakin, hansı növ tutulma tətbiq edilməsindən asılı olmayaraq, ilk növbədə insan azadlığının məhdudlaşdırılması, onun cəmiyyətdən təcrid olunması, azad hərəkətlərinin qarşısının alınması deməkdir.

## **SUAL 1. Axtarışın anlayışı, növləri , vəzifələri, taktiki və psixoloji əsasları.**

Axtarış-istintaq hərəkəti kimi bir sıra vacib əlamətlərə malikdir:

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 242.1-ci maddəsində axtarışın anlayışı verilmişdir. Orada deyilir ki, əldə edilmiş (mövcud) sübutlar və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materialları hər hansı yaşayış, xidməti və ya istehsalat binasında, digər yerdə, yaxud hər-hansı şəxsə iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların olmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verdikdə müstəntiq axtarış apra bilər.

1. *Axtarış-istintaq hərəkətidir.* Onun keçirilməsini Cinayət Prosesual Məcəlləsi ilə tənzimlənilir. (CPM –nin 242-247 maddələri).

2. *Axtarış-məcburiyyət xarakteri daşıyır* ki, bu da vətəndaşların konstitusion hüquqlarının pozulmasına səbəb olur.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 33-cü maddəsində vətəndaşların mənzil toxunulmazlığı hüququ öz əksini tapmışdır. Lakin cinayətlərin qarşısının alınması və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqətin aşkar olunması ilə əlaqədar olaraq, həmin hüquqlar məhdudlaşır, buna görə də axtarış buna ciddi əsas olanda və müstəsna hallarda aparılır.

3. *Axtarış-sanksiyalaşdırılmış hərəkətdir.* Məhz buna görə də axtarış bir qayda olaraq məhkəmənin qərarı əsasında aparılır.

Məhkəmə axtarış və ya götürmənin aparılması haqqında qərarı, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər. Həmin məcəllənin 243.3 maddəsində isə göstərilir ki, təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiq axtarış və ya götürməni məhkəmənin qərarı olmadan yalnız aşağıdakıları güman etməyə əsas verən dəqiq məlumatı olduqda aprıla bilər. Yeni müstəntiqin:

*Maddə 243.1.* Şəxsiyyət və dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətin törədilməsinə və ya həmin cinayətə hazırlığın aparılmasına dəlalət edən əşya və ya sənədlərin yaşayış yerində gizlədilməsini;

*Maddə 243.3.2.* Şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayət hazırlayan, törədən, törətmiş, həbsdən və ya azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən qaçmış şəxsin yaşayış yerində gizləndiyini;

*Maddə 243.3.3.* Yaşayış yerində insan meyitinin (meyit hissələrinin) olması;

*Maddə 243.3.4.* Yaşayış yerində insanın həyat və ya səhəti üçün real təhlükə olduğunu güman etməyə əsas verən dəqiq məlumat olsun.

Məcəllənin sonrakı 243.4-cü maddəsində isə göstərilir ki, yuxarıda qeyd edilən hər bir halda müstəntiq axtarış və ya götürmənin aparılması barədə əsaslandırılmış qərar çıxarılır. Müstəntiqin qərarı bu Məcəllənin 243.2-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq, belə

məhkəmənin qərarı olmadan axtarış və ya götürmə aparılmasının zəruriliyi və təxirə salına bilməməsi əsasları nəzərə alınmaqla tərtib edilir.

4. *Axtarış – məqsədəyönlü hərəkətdir.* Yəni axtarış müstəntiq tərəfdən o vaxt aprılır ki, o axtarılan sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların hər hansı yaşayış, xidməti və ya istehsalat binasında və ya başqa yerdə olması barədə güman etməyə kifayət qədər əsas verən məlumata malik olsun.

5. *Axtarış – müstəqil istintaq hərəkətidir* və onun nəticəsi o vaxt sübutedici əhəmiyyətə malik olur ki, o Azərbaycan Respublikası CPM-nin 242-247-ci maddələrində göstərilən tələblər çərçivəsində həyata keçirilmiş olsun, əks təqdirdə o sübutedici əhəmiyyətini itirmiş olur.

6. *Axtarış obyektləri* müxtəlif ola bilər: otaq, bina, torpaq sahəsi və adamlar. Axtarılanlar isə: adamlar, meyit, onun hissələri, heyvan və onların cəsədləri, əşyalar, sənədlər, siahılar, narkotik vasitələr və s. ola bilər.

### ***Axtarışın vəzifələri:***

Axtarılan predmetlərin növlərindən asılı olaraq axtarışın vəzifələri də müxtəlifdir. Axtarışın bilavasitə vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1) maddi sübutların axtarılması;
  - 2) təqsirləndirilən (şübhə edilən) şəxsin axtarılması;
  - 3) aşkar edilmiş predmetləri eyniləşdirmək üçün onların fərdi əlamətlərinin göstərilməsi;
  - 4) aşkara çıxarılmış şəxslər barəsində zəruri məlumatların toplanması;
  - 5) ziyanın ödənilməsini təmin edə biləcək əmlakın aşkar olunması;
  - 6) axtarılan predmetlərin gizlədildiyi yerin aşkar edilməsi.
- A,R,Ratinov axtarışın vəzifələrinə bunları da əlavə edir:
- 7) maddi sübutların axtarılması və götürülməsi;
  - 8) təqsirləndirilən şəxsin axtarılması və onun axtarışını asanlaşdıracaq materialların toplanması;
  - 9) əmlak müsadirəsinin və vurulmuş ziyanın ödənilməsini təmin edəcək əmlakın tapılması və götürülməsi.

### ***Axtarışın növləri.***

Axtarışın növləri müxtəlif əsaslara görə təsnifləşdirilir. Axtarışın növləri AR CPM-nin 242-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Axtarılan obyektlərin xarakterindən asılı olaraq axtarışın aşağıdakı növləri mövcuddur:

1. Yaşayış və qeyri yaşayış binalarında axtarış (xidməti və istehsalat binasında);
2. Açıq sahələrdə axtarış;
3. Şəxsi axtarış;
4. Meyit və onun hissələrinin axtarışı;
5. Hevanların və heyvan cəsədlərinin aşkar edilməsi məqsədilə axtarış.

Ardıcılığına görə axtarış ilkin və təkrar olur. İlkin axtarış mənfi nəticələr verməsin deyə vaxtında, qəflətən və diqqətli aprılmalıdır. Lakin ilkin axtarış zamanı lazımi predmetlər tapılmadıqda, eləcə də ilkin axtarış zamanı müvafiq elmi-texniki vasitələrdən düzgün istifadə edilmədikdə, ehtiyatsızlıqdan bəzi gizlənc yerləri axtarılmadıqda, yeni predmetlərin axtarılması zərurəti meydana çıxdıqda və s. hallarda təkrar axtarış aparılır.

V.İ.Popovun fikrincə ilkin axtarış heç bir nəticə vermirsə, onda *ehtiyat metodu kimi* təkrar axtarış aparılmalıdır.

Təkrar axtarış bir qədər vaxt keçdikdən sonra, yeni axtarış keçirilən şəxs yəqin etdikdən sonra ki, ilkin axtarış istintaq orqanını qane etdi (yenidən gəlib bir də təkrar axtarmazlar).

Eyni cinayət işi üzrə bir və ya bir neçə obyektə eyni vaxtda axtarış aprıla bilər. İştirakçıların və obyektlərin sayından asılı olaraq tək və qrup axtarışları aparılır. Qrup axtarışları oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq və s. cinayətlərinin istintaqı zamanı aparılır. Qrup axtarışları ona görə bir neçə şəxsin evində, mənzilində və s. aparılır ki, əgər növbə ilə axtarış aparılarsa, axtarış aparılan şəxs və ya onun yaxınları, sonra axtarış aparılacaq şəxslərə məlumat verərək onları axtarış olacağı barədə xəbərdar edə bilərlər.

Qrup axtarışında, adətən bir neçə müstəntiq iştirak edir və onlardan biri əməliyyat üçün məsuldur. Əməliyyat əvvəlcədən hazırlanmış plan əsasında həyata kesirilir.

Vəzifələrin axtarış zamanı bölüşdürülməsinə görə axtarış birgə və ayrı-ayrılıqda aparıla bilər.

Axtarış paralel və qarşı-qarşıya aparıla bilər.

### ***Axtarışa hazırlıq.***

Axtarışın müvəffəqiyyəti axtarışa hazırlıqdan və onun planlaşdırılmasından çox asılıdır. Ona görə də axtarışa ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Axtarışa hazırlıq özündə kompleks tədbirləri birləşdirir.

- axtarış aparılacaq obyektlərin və axtarışın məqsədinin müəyyən edilməsi;
- axtarış iştirakçılarının dairəsinin, eləcə də onların vəzifələrinin müəyyən edilməsi;
- axtarış zamanı istifadə ediləcək zəruri elmi – texniki vasitələrin hazırlanması;

- axtarış tərtib edilməsi;
- axtarış zamanı hansı taktiki üsullardan istifadə ediləcəyinin müəyyənləşdirilməsi.

Axtarış aparılacaq obyekt və axtarışın məqsədinin aydınlaşdırılması istintaqın vəziyyətindən və cinayət işinin materiallarından asılıdır. Ona görə də müstəntiq iş materiallarını diqqətlə, tam, hərtərəfli öyrənməli və axtarışın vaxtını düzgün müəyyən etməlidir. Axtarışın keçirilməsi onun müsbət nəticə verməsinə təminat yaradır.

Axtarışın növündən asılı olaraq aydınlaşdırılmalı məsələlərin dairəsi də müxtəlifdir. Yaşayış və qeyri-yaşayış binalarında axtarış aparılarkən aşağıdakı məsələlər aydınlaşdırılmalıdır.

- axtarış aparılacaq binanın yerləşdiyi ərazi və ünvan;
- binada və onun ayrı-ayrı hissələrində daimi yaşayan şəxslərin sayı;
- binaya giriş və çıxış yolları;
- axtarılacaq sahənin dəqiq sərhədləri;
- otaqda olan predmetlərin yerləşmə qaydası və s.

Açıq sahədə axtarış zamanı aşağıdakılar aydınlaşdırılmalıdır:

- axtarılan sahələrin dəqiq sərhədləri;
- axtarılan sahələrin hər hansı yaşayış məntəqəsinə yaxın olması;
- yer səthinin quruluşu;
- axtarılan sahənin müxtəlif yerlərində olan bitki örtüyünün xarakteri;
- axtarılan sahənin təyinatı;

Axtarışın müsbət nəticəsi axtarılan şəxs haqqında məlumatların toplanmasından da çox asılıdır. Yəni şəxsin ixtisası, peşəsi, həyat şəraiti, evdə gündəlik rejimi, iş rejimi, ailə tərkibi, ailə üzvləri, qonşularla rəftarı, iş yerində əlaqələri və s.

Axtarış planlaşdırılarkən əsas faktorlardan biri də axtarılan predmetlərin xarakterinin müəyyən edilməsidir. Bununla əlaqədar olaraq axtarılan predmetlərin sayı, ölçüsü, çəkisi, forması, onların hazırlandığı material, onların xarici görünüşü, fərdi əlamətlərini dəyişmək ikani və s. aydınlaşdırılmalıdır.

Axtarışa hazırlıq elementlərindən biri də onun vaxtının müəyyən edilməsidir. Bu bir sıra şərtlərlə xarakterizə olunur.

- axtarış təqsirləndirilən və şübhə edilən şəxsin və onun ailə üzvlərinin gözləmədiyi bir axtda aparılmalıdır;
- axtarış aparılacaq yerə qəflətən gəlmək və əməliyyatı cəld aparmaq lazımdır;
- açıq sahədə isə axtarış əlverişli hava şəraitində aparılmalıdır.

Axtarış və götürmə zamanı 2 (iki) hal şahidinin iştirakı məcburidir (Azərbaycan Respublikası CPM-nin 244.1- ci maddəsi).

Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində axtarış və götürmənin aparılmasında onun müdafiəçisi iştirak etmə hüququna malikdir. Həmin

istintaq hərəkətinin aparılması bəzədə müstəntiq tərəfindən əvvəlcədən xəbərdar edilən müdafiəçi axtarış və götürmədə iştirak etmək arzusunu bildirdikdə müstəntiq onun bu hüququnu təmin etməlidir.

Zəruri hallarda axtarış və ya götürmənin aparılmasında tərcüməçi və mütəxəssis iştirak edə bilər (maddə 244.3).

Axtarış və götürmə zamanı barəsində axtarış və götürmənin aparıldığı şəxs, onun yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvünün və ya qanuni mənafeələrini təmsil edən şəxslərin iştirakı təmin edilməlidir. Göstərilən şəxslərin iştirakını təmin etmək mümkün olmadıqda mənzil-istismar təşkilatının, yaxud yerli icra hakimiyyəti orqanının nümayəndəsi dəvət edilir.

Elmi-texniki vasitələrin düzgün seçilməsi və hazırlanması axtarışa hazırlığın vacib elementidir. Vaxtında bunların tətbiq edilməsi təkrara axtarışa gətirib çıxarır.

Axtarış zamanı istintaq portfelində olan texniki vasitələrdən (müxtəlif sünni işıq mənbələrindən, ruletka, miqyaslı xətkəşlər, çəkic, mişarlar, isgənə, fotoapratlardan və s.) istifadə olunur.

Maddi sübutları götürmək üçün kağız, zərf, xüsusi təyinatlı qablar, karton, selofan torbalar və s. lazımdır. Götürülmüş maddi sübutları qablaşdırmaq üçün surğuc, ştamp, möhür və s. olmalıdır.

Axtarış zamanı metal axtarandan, mina axtarandan istifadə olunur.

Meyitlərin axtarılmasında «PP-1» meyitaxtaran cihazlardan istifadə edilir. Bu cihazlardan aşağı temperaturlu nəmişli yerlərdə istifadə olunur. Bunlardan başqa suda meyiti axtarmaq üçün traldan, şuplardan axtarış zamanı «UFO-4 A», «UFS-5» ultrabənövşəyi işıqlardan istifadə olunur.

Axtarışın nəticəsinin müsbət olması üçün texniki-kriminalistik vasitələrdən səmərəli istifadə etmək zəruridir.

Son dövürlərdə axtarış zamanı aşağıdakı texniki-kriminalistik vasitələrdən istifadə edilir:

- maqnit axtarıcılar-qaldırıcıları metal və xəlitələrin, eləcə də onlardan hazırlanmış məmulatların aşkar edilməsi üçün;
- qaz analizatorları-partlayıcı maddələrin, narkotik vasitələrin və insanın tapılması üçün;
- akustik analizatorlar, stetoskoplar axtarılan obyektlərin yaratdıqları səs və titrəmələri aşkar etmək;
- rentgen işıqlandırıcı qurğular, divarları, predmetləri və s. tədqiq etmək üçün;
- obyektlərin infraqırmızı aşkarlayıcıları, televizorlar, ətraf mühitdən öz hərəkətləri ilə seçilən obyektləri aşkar etmək üçün;
- ultrasəsli defektoskoplar, boşluqları müəyyən edən axtarıcı radiodalğa cihazları və s.

Axtarış prosesində neqativ hallara xüsusi diqqət yetirilməlidir. Eləcədə axtarış aparılan şəxsin davranışına və həyatının xüsusiyyətlərinə diqqət yetirilməlidir.

Həmin hallara aiddir:

- istifadə edilən normal miqdardan artıq predmetlərin olması;
- tapılan predmetlərin xarakterinin axtarılan şəxsin şəxsiyyəti ilə uyğunsuzluğu;
- tapılan predmetlərin şubhəli üsullarla saxlanması (gizlənc yerlərində, başqa əşyaların axtarışında və s.);
- tapılan predmetlərin qeyri adi xassələri, onların təyinatının məlum olmaması;
- tapılan predmetlər barədə axtarış aparılan şəxsin şubhəli izahatlara (haradan, nə vaxt, nə məqsədlə alınması, nədən hazırlanması və s. barədə);
- maraqlı şəxslərin predmetləri gizlətməyə və məhv etmə cəhdləri;
- predmetlərin aşkar edilməsinin qarşısını almağa yönələn yayındırıcı hərəkətlər;
- axtarış aparılan şəxsin axtarış zamanı xüsusi həyəcan keçirməsi.

Axtarışın səmərəliliyi təkəcə istifadə edən taktiki üsullardan deyil, həm də istintaq hərəkətinin psixoloji faktorlardan da asılıdır. Ona görə də axtarış zamanı psixoloji faktorlara xüsusi diqqət vermək lazımdır.

A.R.Ratinova görə bu faktorlara axtarılan şəxsin və axtaran şəxsin psixologiyası daxildir.

Axtarışın psixoloji məzmununda qavrama böyük rol oynayır. Bu və ya digər predmeti qavrayarkən insanın bütün orqanları kompleks şəkildə iştirak edir. Müşahidə qavrama ilə sıx əlaqədədir. Başqa sözlə, müşahidə qavramaya doğru yönəldilmiş fəaliyyətdədir.

Axtarış prosesində müşahidə zamanı təkəcə axtarılan predmetlərə deyil, həmçinin quşların, hevanların hərəkətlərinə də fikir vermək lazımdır. Axtarış zamanı müşahidə obyektlərindən biri də axtarış iştirakçılarının hərəkətləridir. Axtarış aparın şəxslər axtarışın tam, hərtərəfli olmasına nəzarət etməli, maraqlı şəxslərin hərəkətlərində gizlədilmiş predmetlərin yerini göstərən müəyyən əlamətlərin aşkar olunmasına diqqət yetirməlidirlər.

Axtarış aparın şəxs müəyyən xarici qıcıqlandırıcılara fikir verməməli, diqqətini axtarılan predmetlərə yönəltməlidir. Müstəntiq konkret predmetlə əlaqədar bütün hərəkətləri başa çatdırmamış digərinə keçərsə, əsas məsələlər diqqətindən yayına bilər. Axtarış yerində kənar danışığlara, hərəkətlərə yol verilməməlidir.

Axtarış zamanı çirkli predmetlərə də diqqət yetirilməlidir, çünki çox vaxt cinayətkarlar axtarılaçaq predmetləri çirkli yerdə gizlədirlər. Axtarılan şəxs axtarış zamanı çalışır ki, axtarış çətinləşsin, heç nə tapılmasın, axtaran şəxsi isə əksinə, çalışır ki, mümkün olan taktiki

üsullardan istifadə edib gizlədilmiş şeyləri tapsın. Beləliklə, axtarış zamanı hər iki tərəfin iştirakçıları biri-birinin fikirlərini oxumağa çalışırlar.

Axtarılan şəxsin təkçə peşəsi (məsələn: dərzi, çəkməçi, dülgər və s.) deyil, habelə təhsili, mədəni səviyyəsi, fiziki xüsusiyyətləri və s. nəzərə alınmalıdır. Bəzi hallarda cinayətkarlar gizli saxlanma yerləri düzəltmək üçün tanışlarının peşə imkanlarından istifadə edirlər.

Axtarılan şəxs axtarış zamanı həyacan keçirir, onun reaksiyası tez-tez dəyişir. Məhz buna görə də müstəntiq onun davranışını diqqətlə izləməli, üzünün mimikasına fikir verməlidir. Bəzən axtarılan şəxs süni reaksiyalar nümayiş etdirir ki, axtaran şəxsin nəzərini lazımi predmet və ya sahədən yayındırsın. Bəzən konkret sahədə axtarış aparmağın faydasız olduğunu inandırmağa "nahaq yerə əziyyət çəkməyin" deyərək axtarışı aparmamağa çağırır. Lakin müstəntiqin belə hallarda səbiri olmalı, deyilənlərə fikir verməməli axtarışı tam, diqqətlə axıradək davam etdirməlidir.

### ***Axtarışın ümumi taktiki üsulları.***

Axtarışın növündən asılı olaraq tətbiq ediləcək taktiki üsullar da müxtəlifdir. Belə ki, binalarda axtarış zamanı tətbiq edilə müsbət nəticə verən taktiki üsul şəxsi axtarış zamanı özünü doğrultmaya da bilər.

Lakin axtarışın növündən asılı almayaraq bütün hallarda tətbiq edilə taktiki üsullar da mövcuddur.

Belə taktiki üsullara gözlənilməz və plana uyğun axtarışlar aiddir.

Axtarışın gözlənilməz olmasının müsbət nəticə verməsi barədə biz bir qədər əvvəl qeyd etmişdik. Plana uyğun axtarış dedikdə isə biz axtarışın ardıcıl konkret mərhələləri üzrə aparılması nəzərdə tutulur.

Kriminalistika ədəbiyyatlarında axtarışın həyata keçirilməsi prosesi dörd mərhələyə bölünür: ilkin, icmal, axtarış və rəsmiləşdirmə.

**İlkin mərhələdə** iştirakçıları, eləcə də əməliyyat işçilərinin vəzifələri müəyyənləşdirilir, axtarılaçaq yerin mühafizəsi təşkil edilir, axtarış iştirakçıları arasında əlaqə üsulları müəyyən edilir və s. sonra isə onlar binaya və ya müəyyən sahəyə daxil olurlar.

**İcmal mərhələdə** axtarılan yerin sərhədləri müəyyənləşdirilir, xüsusi diqqət tələb edən obyektlər aşkar olunur, texniki vasitələrin tətbiqi haqqında məsələ aydınlaşdırılır.

**Axtarış mərhələsində** bina və sahə müfəssəl tədqiq edilir. Axtarışın məqsədinin həyata keçirilməsi bu mərhələnin nə dərəcədə keyfiyyətli aparılmasından çox asılıdır. Bu zaman taktiki üsulların düzgün seçilməsi, hər bir iştirakçının öz vəzifəsini dəqiq və vaxtında yerinə yetirməsi və s. də axtarışın səmərəli aparmasına kömək edir.

**Rəsmiləşdirmə mərhələsində** axtarış protokolu, planlar, sxemlər, tərtib edilir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 245.3-cü maddəsinin tələbinə uyğun olaraq müstəntiq axtarış və ya götürməni foto,

video və kino çəkilişdən, yaxud digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilir. Bu mərhələdə həmçinin tapılmış predmetlərdən hansının götürülməsi məsələsi də həll olunur.

Axtarış zamanı ardıcıl və seçmə üsulunda istifadə edilir. Ardıcır üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, axtaran şəxs bir tərəfdən başlayaraq ardıcıl olaraq btr obyektə digərinə keçir. Seçmə üsulunda isə bu ardıcılıq gözlənilmir, obyektlər axtaran şəxsin mülahizəsindən asılı olaraq seçilir.

Axtarış zamanı paralel və qarşı-qarşıya axtarış üsullarından da istifadə olunur.

Paralel üsulunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, axtarış iştirakçıları paralel hərəkət edirlər. Onların hər biri öz sahəsi, yaxud xətti daxilində predmetlərdən birini tədqiq edib digərinə keçirlər.

Qarşı-qarşıya axtarış zamanı iştirakçılar konkret obyektləri tədqiq edərək bir-birinə doğru hərəkət edirlər və onlar qarşılaşdıqda axtarış mərkəzdə aprılır.

Axtarış zamanı obyektin bütövlükdə, yaxud qismən tədqiqindən asılı olaraq tam və hissəvi axtarış üsulu da tədqiq edilə bilər.

Axtarışın səmərəliliyini və keyfiyyətini yüksəltmək üçün aşağıdakı taktiki qaydalara riayət etmək lazımdır:

A.N.Mixaylov və Q.Ş.Yurin bunun üçün aşağıdakı taktiki qaydaları məsləhət görürlər:

- nəqliyyat vasitəsilə axtarış yerinə gəlinibsə, yaxşı olar ki, nəqliyyat vasitəsi axtarış aparılan binadan aralı saxlansın;
- axtarış aparın şəxs bir tədbiri qurtardıqdan sonra digərinə keçməlidir;
- axtarış zamanı axtarılan şəxsin verdiyi məlumata tam inanmaq lazım deyil, onun hər bir məlumatı yoxlanılmalıdır;
- axtarış bir üsulla aparılmalıdır, üsul dəyişərsə axtarışın keyfiyyəti aşağı düşə bilər;
- müfəssəl axtarış zamanı əşyaları çevirmək, yerini dəyişmək və s. hərəkətlər edildikdə axtarışdan əvvəlki vəziyyət bərpa olunmalıdır. Əks tədqiqdə mənzildə qarışıqlıq yaranar, axtarış çətinləşər;
- mürəkkəb axtarışlar zamanı iştirakçılar çox olanda onlar arasında qarşılıqlı əlaqə yaranmalıdır. Axtarış rəhbəri hər iki-üç saatdan bir axtarış iştirakçılarını bir yerə yığmalı və işin gedişini birlikdə araşdırmalı, iştirakçılara müvafiq göstərişlər verməlidir;
- axtarılan şəxs axtarış qrupunun planını bilməlidir. Ona görə də axtarılan şəxsin yanında axtarış barədə danışmaq olmaz;
- axtarış zamanı tapılan sənədlərə, qiymətli şeylərə, onların haradan götürülməsinə, necə düzəldilməsinə hal şahidləri şəxsən baxmalıdırlar;

- axtarış zamanı müstəntiqin icazəsi olmadan vətəndaşlardan heç kəs otağı tərk etməməli, başqa otağa keçməməlidir. Şübhə doğuran şəxsin üzərində şəxsi axtarış aparılmalıdır;
- telefon zənglərini nəzarətdə saxlamalı, dəəvvəlcədən müəyyən olunmuş qaydada onlara cavab verməlidir.

Axtarış aparılma qaydasına gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, AR CPM-nin 245.7-ci maddəsinin tələbinə görə axtarış apararkən müstəntiq qərarı elan etdikdən sonra götürülməli olan əşya və sənədlərin könüllü surətdə verilməsini və gizlənən şəxsin yerinin könüllü göstərilməsini təklif edir. Əşya və sənədlər könüllü verildikdə və ya gizlənən şəxsin yeri könüllü göstərildikdə, bu protokolda öz əksini tapmalıdır. Axtarılan əşya və sənədlər verilmədikdə və ya tam verilmədikdə, yaxud gizlənən şəxsin yeri göstərilmədikdə axtarış aparılır.

Axtarış və ya götürmə apararkən bağlı bina və saxlanc yerlərinin sahibləri onları könüllü surətdə açmaqdan imtina etdikdə müstəntiq həmin bina və saxlanc yerlərini açmağa haqlıdır.

Axtarış və ya götürmənin aparılması zaman aşağıdakılar qadağan edilir:

- qapıların, qıfılların, digər əşyaların lüzumsuz olaarq zədələnməsi və binada qaydanın pozulması;
- kimyəvi və psixotrop maddələrin, habelə insanın səhhətinə və ətraf mühitə ziyan vura biləcək texniki vasitələrin və ya qurğuların istifadə edilməsi (Azərbaycan Respublikası CPM-nin 245.10-245.10.2.).

Bizim yuxarıda qeyd etdiyimiz taktiki qaydalar axtarışın bütün növləri üçün xarakterikdir. Lakin buna baxmayaraq axtarışın hər bir növünün icrası zamanı seçilən taktiki üsulların səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır.

### ***Mənzildə axtarış aparılmasının xüsusiyyətləri***

Mənzildə axtarış apararkən taktiki üsullar konkret şəraitdən asılı olaraq seçilir və otaqda olan bütün əşyalar tədqiq edilir. Otaqda olan mebellərin bərkidilmə yerlərinə, həmçinin taxtanın rənginə, lakın vəziyyətinə və s. xüsusi fikir verilməlidir.

Axtarış zamanı mebellərin siyirtmələri, rəfləri çıxarılmalı və yeri diqqətlə tədqiq edilməlidir. Mebellərin qıfılları tutucaqları diqqətlə yoxlanılmalı, onların əvvəlki vəziyyətlərinin dəyişdirilib-dəyişdirilməməsi aydınlaşdırılmalıdır. Yumşaq mebellərin (divan, kreslo və s.) tədqiq zamanı daha diqqətli olmaq lazımdır. Çünki onların daxilində daha qiymətli şeylər gizlədilə bilər. Divardan asılmış əşyalardan, evdə olan musiqi alətlərindən, kitab rəflərindən, kitabların cildlərindən və s. gizli saqlanc yerləri kimi istifadə edilir. Ona görə də axtarış aparən şəxs hər bir predmeti ayrı-ayrı yoxlamalıdır.

Mənzildə olan mətbəx əşyaları, ərzaq məhsulları – qənd, un, düyü və s.-də yoxlanılmalıdır. Çünki istintaq təcrübəsindən məlumdur ki, diymətli daş-qaşlar onların iççərisində gizlədilir. Elektrik və radio cihazlarından, telefon aparatlarından, stolüstü lampalardan və s.-dən gizli saxlanma yeri kimi istifadə edirlər. Mənzildə axtarış apararkən xüsusi yardımçı tikililər də nəzərdən qaçırılmamalıdır. Çünki cinayətkarlar əksər hallarda cinayət alət vasitələri belə tikililərdə gizlədirlər.

### ***Açıq sahədə axtarış***

Açıq sahədə axtarış adətən ayrı-ayrı şəxslərin istifadəsində olan bağlarda, bostanlarda aparılır. Axtarışa başlayarkən açıq sahəni xüsusi nişanlarla bölmələrə ayırırlar. Təbii quruluşu eyniolan yerlərin axtarışında isə xüsusi şərti nişanələrdən istifadə edirlər. Sahələr bölmələrə ayrıldıqdan sonra hər bir bölmə kvadrat, yaxud düzbucaqlılara bölünür və hər biri diqqətlə tədqiq edilir.

Açıq sahələrdə cinayət alət və vasitələri adətən torpağın altında basdırılır. Ona görə də axtarış zamanı buna xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Əksər hallarda gizli saxlanma yeri kimi ağacların təbii oyuqlarından, quş yuvalarından, dibçəklərdən də istifadə edilir. Ona görə də belə hallarda nəinki torpağın üzərindəki sahəyə, həm də bitki örtüyünə, onun solmasına, əzilməsinə, qoparılmasına fikir vermək lazımdır. Bəzən gizlədilmiş predmetin yerini qarışdırmamaq üçün xüsusi şərti işarələr qoyurlar. Belə işarələrə ağac üzərindəki kəsik, bir-neçə budağı kəsik, bir-neçə budağı bir-birinə bağlamaq, daş, torpaq topaları gizlətmək və s. misal ola bilər.

Torpaqda basdırılmış əlvan metal axtarışı zamanı metalaxtaran cihazlardan istifadə edilir. Kiçik sahələrin axtarışı zamanı 1-2 metalaxtaran cihazlardan istifadə edilir. Kiçik sahələrin axtarışı zamanı 1-2 metalaxtaran cihaz kifayətdir. Gizlədilmiş predmet ehtiyatla axtarılmalıdır. Çünki cüzi bir ehtiyatsızlıq həmin predmeti zədələyə bilər. Bəzən sübutlardan da gizli saxlanma yeri kimi istifadə edilir. Gizlədilmiş predmetlər suyun dibinə buraxılır, qamışıqlara atılır və s. Belə yerlərdə axtarış aparmaq üçün əksər hallarda balıqçılar, dalğıcılar və s. dəvət edilir. Açıq sahədə axtarış müəyyən çətinliklər törədir. Əgər faktiki üsullar düzgün seçilsə, o, müvəffəqiyyətlə nəticələnir.

### ***Şəxsi axtarış***

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 246.1-ci maddəsinə əsasən, müstəntiq iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək, barəsində istintaq hərəkəti aparılan şəxsin paltarında, əşyalarında və bədənində ola bilən əşya və sənədləri bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında götürə bilər.

Həmin Məcəllənin 246.1-ci maddəsinin tələbinə görə isə məhkəmənin qərarı olmadan şəxsi axtarış aşağıdakı hallarda ola bilər.

- şübhəli şəxs tutulduqda və polis və ya digər hüquq mühafizə orqanına gətirildikdə;
- təqsirləndirilən şəxs barəsində alma qətimkan tədbiri tətbiq edildikdə;
- axtarış və götürmənin aparıldığı binada olan şəxsin cinayət təqibi üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşya və sənədləri gizlətməsini güman etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda.

Şəxsi axtarış və götürmə müstəntiq tərəfindən mütəxəssisin və barəsində şəxsi axtarış aparılan şəxslə eyni cinsdən olan azı iki (2) hal şəhidinin iştirakı ilə aparılır.

Bədənin və geyimin axtarılması müəyyən ardıcılıqla həyata keçirilir. Belə ki, axtarılan şəxs üzü divara, əlləri yuxarı olmaqla dayanır. Axtaran şəxs yuxarıdan aşağıya doğru onun paltarını ciblərini axtarır. Bundan sonra isə müfəssəl axtarış başlanır. Əvvəlcə baş geyim şeyləri, sonra isə üst geyim – paltó, pencək, şalvar və nəhayət, ayaqqabılar tədqin edilir.

Əgər axtarılan şəxsin yanında çemodan, portfeld və s. varsa onlar da diqqətdə axtarılmalıdır.

Baş geyim şeyləri yoxlanılarkən, ilk növbədə tikişin vəziyyətinə, sapın rənginə, növünə, papağın qalınlığına və s. diqqət yetirmək lazımdır.

Geyim şeyləri yoxlanılarkən ilk növbədə ciblərə, astarlara, cibdə olan əşyalara xüsusi fikir verilməlidir. Çünki, cinayətkarlar xırda əşyaları əksər hallarda üz ilə astar arasında, boyunluqda, manjetdə və s. gizlədir.

Paltarların üzərində qan, yağ ləkələri və s. ləkələr olarsa, tədqiqat üçün paltar bütünlüklə götürülməlidir və axtarılan şəxsə başqa geyim şeyləri verilməlidir.

Şəxsi axtarış bədənin axtarılması ilə başa çatır. Bədənin axtarılması zamanı saç, qulaqlar, burun dəlikləri və s. tədqiqata məruz qalır. İnsan bədənindəki təbii dəliklərin, sarğıların yoxlanmasını tibbi işçilərinə həvalə etmək daha məqsədə müvafiqdir. Bundan başqa bədəndə olan protezlər, sarğılar da diqqətdən yayınmamalıdır. Şəxsi axtarış zamanı axtarılan əşya həmin şəxs tərəfindən udulması ehtimal edilərsə o, rentgenə salınmalıdır.

Beləliklə, yuxarıda göstərilən axtarış növündən asılı olaraq taktiki üsulların düzgün seçilməsi axtarışın müsbət nəticə verməsini təmin edir.

Götürmə zamanı hansı əşyalar və sənədlərin kimdə, harada olması dəqiq müəyyənləşdirildiyi üçün onları axtarmaq zərurəti meydana çıxmır. Götürmənin müvəffəqiyyətlə başa çatması üçün o, qəflətən həyata keçirilməlidir. Bu və ya digər idarə, müəsisə və təşkilatda götürmə aparmamışdan qabaq həmin idarənin, müəsisənin və təşkilatın mümkün olan obyektləri ilə əvvəlcədən tanışlıq müsbət nəticə verir. Bu zaman marağı olmayan şəxslərin köməyindən istifadə edilməsi məqsədə müvafiqdir. Çünki onlar bu və ya digər sənədlərin, əşyaların dügün seçilib götürülməsinə kömək edə bilərlər.

Götürmə zamanı tək cə qərarda göstərilən predmetlər, sənədlər deyil, iş üçün əhəmiyyəti olan digər əşyalar və sənədlər də götürülə bilər. Belə hallarda götürmə haqqında əlavə qərar çıxarılır.

Müstəntiq götürməyə başladığında, qərarda göstərilən predmetlərin və sənədlərin verilməsini təklif edər, onlar xoşluqla verilməyəndə məcburi qaydada götürülür. Bu zaman müstəntiqin bağlı yerləri açmağa hüququ çatır. Lakin o, qifillərin, qapıların və digər əşyaların lazımsız yerə xarab edilməsinə yol verməməlidir.

Götürmə zamanı qərarda göstərilən əşyalar və ya sənədlər güman edilən yerlərdə tapılmadıqda, müstəntiq axtarış aparılması barədə qərar çıxarır. Əgər götürmə zamanı əşyaların və sənədlərin hamısı könüllü olaraq verilməzsə, bu zaman da götürmə əməliyyatı axtarışa çevrilir. Lakin ututmaq olmaz ki, müstəntiq bu barədə də mütləq qərar çıxarmalıdır.

## ***SUAL 2. Götürmənin anlayışı, prosesual əsasları və keçirilmə qaydası***

A.R. CMP-nin 242.3-cü maddəsində göstərilir ki, toplanmış sübutlarla və ya əməliyyat axtarış fəaliyyətinin materialları ilə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların və sənədlərin kimdə və harada olması müəyyən edildikdə müstəntiq həmin əşya və sənədləri götürə bilər.

Qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikası CMP-nin 243-cü maddəsinə müvafiq olaraq götürmə və axtarış kimi bir qayda olaraq məhkəmənin qərarı əsasında aparılır. Məhkəmə axtarış və ya götürmənin aparılması haqqında qərarı müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər.

Təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiq, məhkəmənin qərarı olmadan, AR CMP-nin 243-cü maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq götürməni güman etməyə əsas verən dəqiq hansı məlumatlar olması barədə biz axtarışın aparılması əsaslarını qeyd edərkən göstərmişik.

### **Axtarışın və götürmənin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi**

Axtarış və götürmə quttardıqdan sonra AR CMP-nin 247-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq bu istintaq hərəkətlərinə dair protokol tərtib edilir. Protokol əsas prosesual sənəd olub, müstəntiqin bütün fəaliyyətini əks etdirir. Protokol 3 hissədən ibarətdir: giriş, təsviri və nəticə. **Giriş hissəsində** aşağıdakılar göstərilir:

- axtarış və götürmənin aparıldığı yer, tarix və vaxt;
- müstəntiqin soyadı, atasının adı, vəzifəsi;
- axtarış və götürmədə iştirak etmiş digər şəxslərin soyadı, adı, atasının adı, habelə onların doğulduğu il, ay, gün və yer, vətəndaşlığı, təhsili, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifəsi, yaşadığı və qeydiyyatda olduqları yer;

- barəsində axtarış və götürmə aparılmış şəxsə onun hüquq, vəzifə və məsuliyyətinin izah edilməsinə haqqında qeyd;
- hal şahidlərinin soyadı, adı, habelə onların doğulduğu il, ay, gün, vətəndaşlığı, təhsili, iş yeri, məşğuliyyət növü, yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;
- hal şahidlərinin hər birinin şübhəli, təqsirləndirilən və zərərçəkmiş şəxslə qarşılıqlı münasibəti haqqında məlumat;
- hal şahidlərini hər birinə onun hüquq, vəzifə məsuliyyətinin izah edilməsi haqqında qeyd.

**Təsviri hissəsində** aşağıdakı məlumatlar daxil olur: axtarılan şəxsin tərəfindən könüllü verilən, yaxud müstəntiq tərəfindən axtarılıb tapılan predmetlərin adları, təyinatı, sayı, ölçüsü, fərdi əlamətləri, imkan daxilində qiyməti, könüllü verilmiş, yaxud axtarış zamanı tapılmış predmetlərin hər birinin haradan tapılması, vəziyyəti, yerləşməsi, gizli saxlanma yerinin yerləşdiyi obyektin adı, onun quruluşu, ölçüsü, axtarış zamanı texniki vasitələrdən istifadə edilibsə, həmin cihazın adı, markası, növü, modeli, əgər fotosəkil çəkilibsə, fotosəkilin çəkilməsi şəraiti, üsulu, fotoaparatin markası və s.

Axtarış zamanı xidməti itdən istifadə edilibsə, bu protokolda göstərməlidir.

Nəhayət, axtarış protokolunun **nəticə hissəsində** axtarış zamanı hansı predmetlərin götürülməsi, əgər saxlanılmağa verilibsə, məhz kimə verilməsi, hansı planlar, sxemlər, fotosəkillərin çəkilməsi və s. qeyd olunur.

Protokolda dəyişikliklər, əlavələr və düzəlişlər olduqda, bu barədə müvafiq səhifənin axırında, ya da protokolun axırında qeyd olunur.

Axtarış protokolu hazır olandan sonra onu müstəntiq, yaxud təhqiqat aparan şəxs, hal şahidləri, mütəxəssis, axtarılan şəxs, yaxud axtarış aparılan müəssisənin, idarənin nümayəndəsi, müstəntiqin köməkçisi, zərərçəkmiş və yaxud onun nümayəndəsi, təqsirləndirilən şəxs imzalayırlar. Protokola əlavə edilən çertyojlarda, sxemlərdə, izlərin surətlərində və s. müstəntiqin və hal şahidlərinin imzaları olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, axtarış protokolunda axtarılan yerin müfəssəl təsvir olunması üçün qeyri-mümkündür. Ona görə də həmin yerin fotosəkli çəkilir, plan və sxem tərtib edilir. Axtarılan yerin, gizli saxlanma yerlərində tapılmış predmetlərin və s. fotosəkilləri məhkəmə fotoqrafiyasının konkret üsulları ilə çəkilir. Fotosəkilçəkəmə rəsmiləşdirmənin əvəzedilməz vasitəsidir. Fotosəkillərdən isə fotocədvəl tərtib edilərək protokolla birlikdə iş materiallarına əlavə olunur.

Fotocədvəllərdə hər şəkilin altında izahedici məlumatlar yazılır və möhürlə möhürlənir. Möhür elə vurulmalıdır ki, onun bir hissəsi fotosəkilə, o biri hissəsi isə fotocədvəlin kağızına düşsün ki, fotosəkili saxtalaşdırmaq, dəyişmək mümkün olmasın.

***SUAL 3. Tutulmanın anlayışı və taktiki üsülları.Müxtəlif şəraitlərdə tutulmanın xüsusiyyətləri.***

16 noyabr 1999-cu ildə qüvvəyə minmiş « Polis haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu birinci maddəsi « tutulma və həbsin» anlayışını verir.

Tutulma hər hansı şəxsin azadlığını qısa müddətə məhdudlaşdırılmasıdır.

Həbs inzibati xəta törədilməsinə görə inzibati tənbeh kimi və ya cinayət işi üzrə qətimkan tədbiri kimi şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılmasıdır.

Bəs hansı növ tutulma və həbsəalmalar tətbiq edilir?

Həmin qanun 21-ci maddəsində göstərilir ki, polis əməkdaşı şəxsin azadlıq hüququnu hakim qərarına əsasən tutulma və ya həbsəalma yolu ilə yalnız aşağıdakı hallarda məhdudlaşdırıla bilər.

1. Cinayət və ya inzibati xəta törədilməsində şübhəli olduqda, yaxud cinayət və ya inzibati xəta törədilməsinə görə həbs olunduqda;
2. Yetkinlik yaşına çatmamış şəxs üzərində tərbiyəvi nəzarət həyata keçirildikdə və ya səlahiyyətli orqana gətirildikdə;
3. Yolxucu xəstəliklərinin yayılmasının qarşısı alındıqda, habelə ruhi xəstələr, alkoqoliklər, narkomanlar və avaralıqla məşğul olanlar zərərsizləşdirildikdə;
4. Şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısı alındıqda və ya şəxs ölkədən çıxarıldıqda, yaxud başqa dövlətə verildikdə;
5. Təqsirləndirilən şəxsin, cavabdehinin, şahidin məhkəmə iclasına gəlməsi təmin edildikdə, atalığın müəyyənləşdirilməsi üçün test keçirildikdə, psixi müayinə aparıldıqda və ya hər hansı öhdəliyin yerinə yetirilməsi (müqavilə öhdəlikləri istisna olmaqla) təmin edildikdə.

Qanunun 21-ci maddəsinin II hissəsində qeyd olunub ki, polis əməkdaşı hər hansı şəxsi o vaxt tuta və ya həbsə ala bilər ki, məhkəmənin (hakimin) qərarında məhz həmin şəxsin azadlıq hüququndan məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulsun (ola bilər ki, onun adı çəkilsin, amma məhz onun tutulması və həbs olunması göstərilməsin).

Qanunu 21-ci maddəsinin 3-cü hissəsi polis əməkdaşı tərəfindən məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin təxirə salınmadan tutulmasına 48 saatdan artıq olmayan müddətə yalnız aşağıdakı hallarda yol verilə bilər.

1. Şəxs cinayət və ya inzibati xəta törədərkən, yaxud törətdikdən bilavasitə sonra yaxalandıqda;
2. Hadisəni bilavasitə görənlər, o cümlədən, zərərçəkmiş şəxslər məhz həmin şəxsin cinayət və ya inzibati hüquq pozma törətdiyini göstərdikdə;
3. Şübhə edilən şəxsə və ya onun paltarında ona məxsus digər əşyalarda və ya mənzilində cinayətin və ya inzibati hüquqpozmanın izləri tapıldıqda.

Qanun 21-ci maddəsinin 4-cü hissəsi tutulmuş və həbsə alınmış şəxsin, onun məsələsinin tezliklə məhkəmədə baxılmasına görə tələb irəli sürmək hüququnun olmasını göstərir. Nəhayət həmin maddənin V hissəsi xəbərdarlıq edərək göstərir ki, şəxsin qanunsuz tutulmasına və ya həbsə alınmasına yol vermiş polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş, Azərbaycan respublikası CM-nin 292-ci maddəsində qanunsuz olaraq tutulma, həbsə alma və ya həbsdə saxlama öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan respublikası CMP-nin 148-ci maddəsində cinayət törətmədə şübhə edilən şəxsin tutulma əsasları göstərilmişdir. Əgər «Polis haqqında» qanunun 21-ci maddəsinin 3-cü hissəsi şəxsin azadlıq hüququnu məhdudlaşdırma hallarının əsaslarını, yəni həm inzibati xəta, həm də cinayət törətməyə görə şübhəli hesab edilən şəxslərin tutulma əsaslarını göstərsə, Azərbaycan Respublikasının 148-ci maddəsi ilə üç bəndi ilə eyni uyğunluqla yalnız cinayət törətməkdə şübhəli hesab edilən şəxslərin tutulma əsaslarını şərh edir. Bundan əlavə, burada göstərilmişdir ki, əgər şəxsi tutmağa əsas verən sadalanan üç bənddə göstərilən əsaslardan fərqlənən sair dəlillər mövcud olduqda, şəxsi cinayət törətməkdə şübhəli şəxs kimi tutmaq olar. Hansı sair dəlillər mövcud olduqda?

O məlumatlar ki, qanunda göstərilən 3 əsaddan başqa şəxsin məlum cinayəti törətməsinə dəlalət etmiş olsun:

1. Hadisəni bilavasitə görməyən şahid və zərərçəkmişin məlumatları (bu praktikda ən çox təsadüf olunan hallar);
2. Təqsirləndirilən şəxs onunla birlikdə cinayəti törətməkdə iştirak edən şəxslər barədə ifadəsi;

3. Şahidlərin və zərərçəkənin söylədikləri zahiri əlamətlərə uyğun gələn şübhəli şəxsə rast gəddikdə;
4. Hadisə yerində məlum şəxslərə məxsus olan predmetlərin aşkar olunması;
5. Ekspert rəylərindən və təftiş materiallarından meydana çıxan məlumatlar olduqda və s.

Yuxarıda qeyd olunan və sair əsaslar olduqda, şübhəli şəxsi o vaxt tutmaq olar ki, o, bu hallardan biri ilə müşayət olunsun (birləşmiş olsun).

- a) həmin şəxs qaçmağa cəhd göstərsə;
- b) onun daimi yaşayış yeri olmasın;
- c) onun şəxsiyyəti məlum olsun.

Ayrı-ayrılıqda, sair əsaslar və axırncı üç halda göstərilənlər şəxsi tutmağa əsas vermir və tutulmuş şəxs əsassız tutulmuş hesab olunur.

Bəs tutulma deyiləndə nə başa düşülür?

Kriminalistik mahiyyətinə görə tutulma təxirəsalınmaz istintaq hərəkəti olmaqla, cinayəti törətməkdə şübhəli hesab edilən şəxsi bilavasitə tutmaq, onu təxirəsalınmadan polis orqanına gətirmək, tərtib edilmiş rotokol əsasında müvəqqəti saxlama təcridxanasına salmaq deməkdir.

Cinayət-prosessual mahiyyətinə görə tutulma prosesual məcburetme tədbiri olub, azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza təyin oluna bilən cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxsin 3 günə qədər müddət ərzində həbsə alınması deməkdir.

Hüquq ədəbiyyatında tutmanın məhiyyəti barədə başqa fikirlər də var. Məsələn: S.A.Şeyferin fikrincə tutulma prosesual məcburetme tədbiri olub, qısamüddətli azadlıqdan məhrum etmə olmaqla yanaşı, həm də sübutların yığılması üçün istifadə olunan istintaq hərəkətidir. Belə ki, tutulmanın əsası tərtib olunan protokolda göstərilənlə Azərbaycan Respublikası CMP-nin 124-cü maddəsinə görə cinayət işi üzrə sübut mənbəyi hesab edilir. Şübhəli şəxsin tutulma şəraiti bəzi müəlliflərin fikrinə görə protokolda əks olunarsa, onda protokol sübut növü statusu alar.

Lakin İ.M.Qutkin bu fikirlə razı olmadan qeyd edir ki, tutma protokolu praktikada sübut növü kimi istifadə olunur. Müstəntiq və təhqiqatçı tutma protokolunda tutmağa qədər olan başqa sübutlara istinad etməklə şübhəli şəxs üçün həbsə almağa əsaslandırmaq məqsədi güdür. Bu da o deməkdir ki, tutma cinayət-prosessual məcburetme tədbiridir.

İ.L.Petruxin sübut etməyə çalışır ki, tutma həbs hesab edilmir və ayrıca azadlıqdan məhrumetmə növüdür. Amma V.N.Qriqoryev əsaslandırır ki, tutma həbs olunmanın başlanğıc mərhələsi olmaqla, ona nisbətən təcəvilik mövqeyi tutur. Məhz, buna görə də şübhəli şəxsi tutma bir istintaq hərəkəti kimi ayrıca institut şəklində inkişaf edir. Bu onunla təsdiqlənir ki, müttəhimin həbsdə qalma müddəti ilk tutma vaxtından hesablanır.

Bir zamanlar 1958-ci ildə tutma səlahiyyətini təhqiqat orqanı ilə yanaşı müstəntiqlərə də həvalə etmişdilər. Amma, bu səlahiyyət tutmadan bir «bufer» rolu kimi istifadəyə gətirib çıxardı. Belə ki, əsasız olaraq tutmalar başlandı. Həmin müddətdə müstəntiq çalışırdı ki, toplanmış sübutlara əsasən qəti qərara gəlsin ki, həmin şəxsə «həbs» qətimkan tədbiri tətbiq etsin, ya da əsas olmadıqda onu buraxsın.

Həmin dövrlərdə çox vaxt tutmadan tutulan şəxsin təqsirini boynuna alması məqsədi üçün istifadə edilirdi. Müsbət halda onu azadlığa buraxdılar. Lakin, çox vaxt elə olurdu ki, təqsirini bonuna alan şəxsi azadlığa buraxıldıqdan sonra, yenidən öz ifadəsini danırdı, yəni, inkar edirdi, cinayəti etdiyini inkar edirdi. Belə olduqda, onu yenidən tuturdular. Bu isə çoxlu sayda əsassız tutma hallarına gətirib çıxırırdı ki, bu da qanunun tələblərinə cavab vermirdi. Bəzi hüquqşünas alimlərin tutmanın həbsin növü olmadığını təsdiqləmələri də başa düşülən məsələdir. Belə ki, onlar istinad edirlər ki, ks təqdirdə tutma da həb kimi məhkəmənin qərarı əsasında mümkün olardı. Başqa sözlə, belə olsaydı, şəxsin tutmasına da konstitusiya hüququnun məhdudlaşdırılması kimi baxılardı.

V.N.Qriqoryevin fikrincə tutma həbsin spesifik halıdır. Yəni buna da məhkəmənin sanksiyası olmalıdır, amma həbs olunana qədər. Belə olduqda, tutmanın da konstitusiya təminatı yaranır. 24 saat ərzində tutma barədə məhkəməyə məlumat verilməli, o isə 48 saat ərzində tutulan şəxsin həbsinə toplanmış sübutlar əsasında ya sanksiya verməli, ya da onu azad etməlidir.

M.Qutkinin fikrincə tutmanın son məqsədi qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsi ilə əlaqədardır, tutmanın bilavasitə məqsədi bunlardır.

a) şübhəli şəxsin təhqiqat orqanından, ibtidai istintaqdan və məhkəmədən qaçıb gizlənmək cəhdlərinin qarşısını almaq;

b) iş üzrə həqiqətin müəyyən edilməsinə maneçilik törədilməsi cəhdlərinin qarşısını almaq;

c) cinayətkar fəaliyyətinin qarşısını almaq.

Lakin, tutanın əon məqsədini qətimkan tədbirini o vaxt seçmək olar ki, tutulan şəxsin cinayətlə əlaqəsi müəyyən edilsin. Bu isə müəyyən vaxt tələb edir. Kifayət qədər əsasın olmaması və obyektiv maneələr (gecə vaxtı olması, hadisə yerinin uzaq məsafədə olması, fəqalədə hadisə və s.) imkan verilir ki, həbs qətimkan tədbiri seçilməsi barədə müvafiq sənədləşdirmə aparılsın. Qeyd edilənlərə görə tutma təxirəsalınmaz istintaq hərəkətidir. Əgər göstərilən səbəblərdən biri yoxdursa, demək şəxsi tutmağa da ehtiyac yoxdur. Məsələn: əgər şübhəli şəxsin qaçıb gizlənmək, iş üzrə həqiqətin müəyyən edilməsinə maneçilik törətmək və ya cinayətkar fəaliyyət göstərmək təhlükəsi yoxdursa, ona tutma tətbiq edilmir. Toplanmış sübutlara əsasın sənədləşdirilmə üçün real olan şəraitdə qərarla ittişam elan edilir və qətimkan elan edilir və qətimkan

tidbiri olaraq həbs seçilərək sanksiya alınır. Cinayət törətməklə şəxsin əlaqəsi olmadıqda isə tutulan şəxs azadlığa buraxılır.

***İstintaq hərəkəti kimi tutulmanın və həbsin taktiki kriminalistik təminatı.***

Tutmanı həyata keçirən iştirakçılar aşağıdakılardır:

1. Təhqiqat orqanlarının əməkdaşları;
2. Prokuror, orqanlarının əməkdaşları.

Tutmanı həyata keçirən şəxs əvvəlcə onun taktiki və təşkilati xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirilməlidir:

a) törədilmiş əməlin xarakteri, onun nəticələri və iş üzrə yaranmış istintaq şəraiti ilə;

b) tutulmalı olan şəxsi xarakterizə edən məlumatlar (cinsi, yaşı, fiziki və psixi xüsusiyyətləri, silahının olması, məşğulluğu və s.);

c) bəzi hallarda cinayətin «isti izlərlə» açılması zamanı təhqiqat orqanı əməkdaşları tərəfindən tutma əməliyyatının həyata keçirilməsi, sonra isə prosessual qaydada rəsmiləşdirilməsi;

ç) tutmanı həyata keçirən qrupun şübhəli şəxsə qarşı xüsusi vasitələrin və fiziki təsirli fəndlərin qanuni tətbiq edilməsinin mümkünlüyü (bu o vaxt tətbiq edilir ki, şübhəli şəxs tutmanı həyata keçirən iştirakçıların qanuni tələblərinə tabe olmur, onlara müqavimət göstərir və ya buna cəhd göstərir, yaxud qaçmağa çalışır və ya tutmanı həyata keçirənlərə, eləcə də başqa vətəndaşların həyat və səhhətinə ziyan vura vuran və ya vura bilən hərəkətlər edir, eləcə də qanunla qorunan digər münasibətləri də ziyan vura bilər.

Belə hallarda tutma əməliyyatlarının müvəffəqiyyətlə başa çatması üçün aşağıdakı qeyd olunan taktiki üsullar məqsədəməvafiqdir:

1. Şübhəli şəxsə gizli yaxınlaşmaq və onunla başqa bəhanə ilə əlaqəyə girmək (məsələn: təsadüfi yoldan keçən şəxs kimi, gəlmə adam kimi, alıcı kimi, tikinti-təmir işçisi kimi və s.);
2. Yaxalama aktının tez, qəflətən, əvvəlcədən sövdələşmiş qaydada və qəti aparılması, tutulacaq şəxsin sərbəst hərəkətlərinin qarşısını almaq (məsələn: nəqliyyatda onun sağ və solunda sənişin kimi oturmaq);
3. Tutulan şəxsin müqavimət göstərməsinin, onun qaçıb gizlənməsinin, özünü öldürməyin və başqa arzuolunmaz hərəkətlərinin vaxtında qarşısını almaq və xəbərdarlıq etmək üçün tədbirlər görmək (xidməti itin tətbiq edilməsi, əl-qolu bağlayan vasitələrinə tətbiq edilməsi, şübhəli şəxsin ciblərinin əməliyyat qaydasında yoxlanması onlarda olan silahların, narkotik vasitələrin alınması və s.);
4. Tutulmada bilavasitə özü iştirak etməyən, lakin kənardan iştirakçıları izləyən xüsusi ayrılmış şəxslə əlaqə saxlamaq (şübhəli

şəxslərin gizli olaraq maddi sübutları atmalarını müşahidə etmək üçün);

5. Tutulan şəxsi başqa şəxslərdən vaxtında və etibarlı təcrid etmək və onları xüsusi avtomaşınlarla mindirməklə saxlama yerlərinə aparmaq.

### ***Tutmaya hazırlıq tədbirləri.***

Mümkün qədər əldə olan vaxtın müqabilində tutmağa ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Tutmanın, hansı məqsəd üçün icra edildiyini nəzərə alaraq, hazırlıq tədbirlərinin həcmi müəyyən edilirsə və hazırlıq planı tərtib edilir.

Planda birinci növbədə tutulacaq şəxsin şəxsiyyəti ətraflı öyrənilməlidir. Yəni:

- əvvəllər məhkum olunubmu?
- Tutularkən müqavimət göstəribmi və necə göstərib?
- Qəddardırmı?
- Fiziki hazırlığı necədir? İdman və döyüş fəndlərini bilirmi?
- Müxtəlif eksesslərə meyillidirmi?
- Onun həyat tərzi necədir?
- Hansı vərdişləri var?
- Xarakteri necədir?
- İşləyirmi? İşləyirsə, hansı vaxtlar və harada işləyir?
- Hansı nəqliyyatdan istifadə edir?
- Hansı yerlərə tez-tez gedir və nə məqsədlə?
- Cinayətkarlarla əlaqəsi varmı və s.

Bəs, bu məlumatları müstəntiq necə və haradan toplaya bilər? Bu məlumatları müstəntiq hadisə yerinin, şəraitin, hadisəni görən şəxslərin və başqa şahidlərin ifadələrini, zərərçəkənin ifadəsini, şübhəli şəxslə əlbir olan şəxslərin ifadələrini, onun qohum və tanışlarının ifadələrini, əməliyyat işçilərinin məlumatlarını analiz edərək toplaya bilər.

Bu məlumatlar toplandıqdan sonra müstəntiq şübhəli şəxsin bilavasitə tutulmasının icrasının effektiv planını tərtib edir. Planda həmin şəxsin bilavasitə həyata keçirən qrupun üzvlərinin hansı xüsusi və kriminalistik texnikadan və nəqliyyat vasitəsindən istifadə edəcəkləri göstərilir. Bəzən tutulacaq şəxsin fotosəkilləri lazımi miqdarda tutmanı icra edən və buna köməklik göstərən şəxslərə paylanır. Əgər tutulacaq şəxs qadıncırsa, şəxsi axtarış üçün qrupa qadın cəlb edilir. Tutma əməliyyatı icra edilən yer və vaxt əvvəlcədən ətraflı öyrənilir ki, tutma tədbiri tutulan şəxs üçün gözlənilməz olsun. Bunun üçün münasib konkret yer və vaxt seçilir. Əgər tutma mənzildə keçiriləcəksə, oraya giriş və çıxış, otaqların sayı və quruluşu, balkon, zirzəmi, damın üstünə çıxışı, tutulacaq şəxsin pəncərədən və ya balkondan ağaca çıxıb oradan qaçmaq imkanı və s. yerləri öyrənilir. Bunları elə öyrənmək lazımdır ki, bundan tutulacaq şəxs və

ya onun ətrafı tutmasınlar. Yeri gəldikdə rayon inventarlaşma bürosundan mənzillərin plan-sxemlərini öyrənmək olar. Tutmanı icra edən qrupun tərkibi və sayı ilk növbədə tutulacaq şəxslərin sayından, onların müqavimət göstərəcəklərinin reallığından, tutulma yeindən edilmiş cinayətin ağırlığından asılıdır. Tutmada iştirak edən şəxslər 2-3 dəfə tutulacaq şəxslərdən çox olmalıdır. Bəzən, qrupa kinoloq və ekspert kriminalist də əlavə olunmalıdır. Tutma qrupunun üzvləri arasında vəzifə bölgüsü aparılır. Hər kəs konkret nə edəcəyini, kimi tutacağını planlaşdırır. Tutma əməliyyatına rəhbərlik edən şəxs tutmanın ardıcılığını müəyyənləşdirir. Hər kəsin vəzifəsini dəqiqləşdirir, müstəsna hallarda tutma üçün bir neçə qrup təşkil edilir:

1. Müşahidə qrupu;
2. Bilavasitə tutmanı icra edən qrup;
3. Ələqə və nəqliyyatı təmin edən qrup;
4. Ehtiyat qrupu.

Adətən tutmanı bilavasitə icra edən qrupun iştirakçıları daha təcrübəli və bacarıqlı, fiziki cəhətdən sağlam əməliyyat işçilərindən təyin edilir. Onlar «sambo» fəndlərini tətbiq etməyi və silahdan yaxşı istifadə etməyi bacarmalıdırlar.

Planda nəzərə almaq lazımdır ki, şəraitin dəyişməsi ilə əlaqədar tutmanın taktikası də dəyişə bilər. Ona görə tutmada iştirak edən işçilər bu barədə təlimatlandırılırlar.

Hal şahidləri də əvvəlcədən müəyyənləşdirilir və onlar aralı yerlərdə olurlar. Onların təhlükəsizliyi təmin olunmaqla, lazım olan anda tutulma keçirilən yerə dəvət olunurlar. Bu əsasən, az adam olan yerlərdə, şəhərlərdən aralı yerlərdə daha vacibdir. Cinayətkarı əvvəl sübutlarla tutub, sonra hal şahidləri axtarılsa, tutmanın effekti itir və arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxara bilər. Əgər tutma qəflətən icra edilibsə, onda bilavasitə tutmadan sonra, polis şöbəsində hal şahidlərinin iştirakları təmin olunmalıdır.

Tutmanın hansı ardıcılıqla həyata keçirilməsi müəyyənləşdirilərkən, hər kəsin hansı şübhəli şəxsi və kimlərin köməyi ilə tutacağına, hansı nəqliyyatla və hansı marşrutla onları polis şöbəsinə aparılmasını və bir-birindən təcrid olunmaqla harada saxlanmaları dəqiqləşdirilməlidir. Əgər təhlükəli cinayətkarlar tutulmalıdırlarsa, onla bu əməliyyat DİN-nin nəzdində həmişə fəaliyyət göstərən ixtisaslaşdırılmış xüsusi yoxlama qrupuna həvalə olunmalıdır (məsələn: təyyarə qaçıran cinayətkarlara).

Yadda saxlamaq lazımdır ki, tutma əməliyyatları planlaşdırılıb, ona hazırlıq görürkən və icra edərkən, əməliyyat konsperativliyinə riayət olunmalıdır. Çox hallarda bu əməliyyatın müvəffəqiyyətli keçməsi üçün zəmin yaradır.

- Tutma istintaq hərəkətini hansı ardıcılıqla həyata keçirmək lazımdır. Tutmanı aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirmək məqsədemüvafiqdir.
1. İstintaq şəraitinin analizi;

2. Tutmanın motivini və əsasını (məqsədini) aydınlaşdırmaq;
3. Tutma haqqında qərar qəbul etmək;
4. Qərar barədə tutmada iştirak edən şəxslərə məlumat vermək (tutma zamanı qərar verən şəxsin özü bilavasitə iştirak etmədiyi hallarda);
5. Tutma barədə plan (proqram) hazırlamaq, tutma əməliyyatında iştirak edən şəxslərin sayı, hər birinin funksiyası tutma keçirilən yer, vaxtı və s. müəyyənləşdirmək;
6. Tutma barədə qərarı yerinə yetirmək, o cümlədən, lazım gələrsə onu yaxalamaq, paltarının və əmlakının xarici profilaktik müayinəsini keçirmək;
7. Tutulan şəxsi müvəqqəti saxlama təcridxanasına aparmaq;
8. Tutma barədə protokol tərtib etmək (orada tutulanın şəxsiyyəti barədə məlumatlar, onun psixi və fiziki vəziyyəti, sərxoş olub-olmamasının əlamətləri, paltarı, əyaqqabısı, tutulma şəraiti, vaxtı və yeri barədə məlumatlar tutmaya qədər, tutma zamanı və ondan sonra tutulanın özünü necə aparması qeyd olunmalıdır);
9. Tutulan şəxsi saxlama kamerasına (otağına) salmaq adətən, bundan əvvəl tutulan şəxs dindirilir və onun nə səbəbdən tutulması və hansı cinayəti törətməklə şübhəli şəxs hesab edildiyi halda protokolda qeyd edilməklə ona bildirilir;
10. 24 saat ərzində həkimə tutulma barədə məlumat vermək (yalnız hakim özü tutulmada iştirak edən hallar istisna olunmaqla);
11. tutma barədə tutulanın ailə üzvlərinə, qohumlarına və ya başqa yaxınlarına məlumat vermək;
12. Tutma başqa istintaq hərəkətləri ilə müşayət oluna bilər: baxış, şəxsi axtarış, tutulanın paltarlarına baxış və s. hansılar barədə ki, ayrıca protokollar tərtib olunur;
13. Tutulana həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi;
14. Tutulanın azad edilməsi.

Praktikada hər bir halda tutmanın özünə məxsus xüsusiyyətləri var. Ona görə də tutmanın taktiki üsulları fərddir.

Tutmanın taktiki üsulları aşağıdakı hallardan asılıdır:

1. Tutmanın məqsədindən (şübhəli şəxsin qaçıb gizlənməsinin qarşısını almaq, onun sübutları gizlətmək və ya məhv etməsinin qarşısını almaq, onun sübutları gizlətmək və ya məhv etməsinin qarşısını almaq, cinayəti törədən zaman sübutla bilavasitə birlikdə tutmaq, tutma və şəxsi axtarış onun cinayət törətməsini təsdiq edən sübutların şübhəli şəxsə tapılması);
2. Şübhəli şəxsin şəxsiyyətindən;
3. Tutulmalı olan şəxslərin sayından, silahlı olub olmamalarından;
4. Tutulma aparılan yer və tutulma vaxtından;
5. Tutmaya hazırlıq üçün ayrılan vaxtdan.

### ***A) ictimai yerdə tutmanın və həbsin taktiki xüsusiyyətləri.***

İctimai yerdə tutmanın özünə məxsus taktiki xüsusiyyətləri var. Belə ki, tutulan şəxs çox vaxt polis işçisini vətəndaşlardan seçə bilmir və buna görə də qəflətən onu tutmaq imkanı yaranır (restoran, kafe, kinoteatr).

Tutma qrupun üzvləri ictimai yerdə başqa vətəndaşlara qarışaraq, mülki paltarlarda diqqəti cəlb etmədən tutulacaq şəxsə yaxınlaşırlar və həmin şəxs təkləşən zaman (məsələn: tualetə, paltar asılan yerə girərkən və s.) gedərkən, qəflətən 2 nəfər onun qollarını tutub saxlayır, əgər silahlıdırsa qollarını burmaqla şəxsi silahsızlaşdırırlar. Üçüncü şəxs isə silahı hazır vəziyyətdə tutulanın hərəkətlərini izləyir və o, müqavimət göstərərsə, onun qarşısını alır, üzərində olan sənədləri və başqa sübutları özündən atmağa imkan verir. Əgər tutulan şəxs ciddi müqavimət göstərəcəksə, onda tutma zamanı bir neçə nəfər dəqiq və qəti hərəkət edən polis işçiləri iştirak edirlər. Küçədə də eyni qayda ilə münasib yer və vaxt seçməklə, mümkün qədər kənar şəxslər az olan yerdə tutulacaq şəxsə yaxınlaşmaq lazımdır. Onun diqqətini cəlb etməmək üçün başqa bir bəhanə ilə məsələn: «bu küçədə filan sayılı ev haradadır?», «yaxınlıqda aptek haradadır?», «kibritiniz varmı?» və s. suallarla müraciyyət edərək, ona tam yaxınlaşır və qəflətən iki nəfər onun qollarından tutub saxlayır, üçüncü şəxs isə onun üstünü yoxlayır, silahı və ya başqa predmeti varsa götürülür. Hər bir halda ətrafdakı vətəndaşların geyimə uyğun geyim olmalıdır ki, tutulacaq şəxs bundan şübhələnməsin, çox vaxt qrupa qadın polis işçisi mülki paltarda daxil edilir ki, bu da tutulan şəxsin diqqətini yayındırır.

### ***Açıq sahədə tutma və həbsin taktiki üsulları.***

Açıq sahədə tutma və həbsə alma onunla fərqlənir ki, hər bir şübhəli şəxsin tutulması ayrıca təşkil olunmuş əməliyyat qrupu icra edir. Əməliyyat qrupunun rəhbəri tutma üçün əlverişli vaxtın yetişməsini gözləyir və fürsət ələ düşən kimi əmr verərək, tutma əməliyyatını başlamağı bildirir. Onun sərəncamında ehtiyat əməliyyat qrupuda olur ki, o da lazım gəldikdə, qrupun rəhbərliyinin əmri əsasında köməyə qatılır.

### ***Meşədə tutma və həbsin taktiki xüsusiyyətləri.***

Meşədə və parkın meşəlik hissəsində tutmanın özünə məxsus xüsusiyyətləri var. Belə ki, tutulacaq şəxs gizlənən meşəlik ərazi dörd tərəfdən müşahidə məntəqəsi ilə əhatə olunur. Bu ələ edilir ki, əraziyə giriş və çıxış aydın görünür, ərazinin özü isə əməliyyat qrupları arasında

sahələrə bölünür. Sahələrin sərhədləri qruplarda olan əməkdaşlara əvvəlcədən bildirilir. Sahələr arasında əlaqənin necə aparılması və «parol» müəyyənləşdirilir. Xüsusən bu gecə və axşam vaxtı keçirilən tutma əməliyyatları üçün vacibdir. Bu zaman işıqlandırıcı fəner və proyektorlardan istifadə edilir. Adətən, belə tədbirlərə meşəni yaxşı tanıyan şəxslər və ya meşəbəyi, xidməti itin tətbiqi üçün kinoloq da cəlb edilir. Əməliyyata başçılıq edən «şəxsin işarəsi ilə meşə daranma» qaydası ilə axtarılır. Axtarış zamanı, meşədə ayaq izlərinə, təzə siqaret kötüklərinə, yanmış qalıqlarına, kağız qırıntılarına, yemək qalıqlarına, tonqala və s. ciddi fikir vermək lazımdır. Quyular çökəkliklər, quyular, sıx meşə yerləri diqqətlə yoxlanılır. Axtarış zamanı quşların və heyvanların hərəkətinə də fikir vermək lazımdır. Yaxında gizlənən adam olanda onların hərəkəti bunu bildirir. Tutulacaq şəxsə rast gələndə əvvəl planlaşdırılmış qaydada onun tutulub polis şöbəsinə gətirilməsi icra edilir.

### ***Nəqliyyat vasitəsində tutmanın taktiki xüsusiyyətləri.***

Əgər tutulacaq və ya həbs olunacaq şəxs bunu nəqliyyat vasitəsində olarkən gözləmirsə, onun tutulması və ya həbsə alınmasını həyata keçirmək üçün mütləq başqa bəhanə ilə və ya gizlin olaraq ona yaxınlaşmaq və «gözlənilməzlik amili»ndən istifadə etmək lazımdır. O, silahla olarsa, onu zərərsizləşdirmək lazımdır. Tutulacaq şəxs, ictimai nəqliyyatda sənişin kimi olarsa, onda başqa sənişin kimi onun sağında və solunda oturmaq, sonra onun gözlədiyi və tutma üçün əlverişli olan vaxt və yer seçməklə, onun tutulmasını həyata keçirmək lazımdır. Bu zaman üçüncü polis işçisi onun üstünü və ciblərini yoxlayaraq silah, narkotik maddə və s. olub-olmamasını yoxlayır.

Tutulacaq şəxs özü nəqliyyat vasitəsi idarə edirsə, onda yol polisi əməkdaşlarına da tərtib edilmiş birgə plan əsasında tapşırıq verilir. Belə ki, sürücü kimi nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxs yüksək təhlükə mənbəyini idarə etdiyindən, o, tutulacağını və ya həbs olunacağını bilməməlidir. Əgər o, silahlı olarsa, onunu təhlükəliliyi daha da artır. Ona görə də başqa bəhanələrlə onun sayıqlılığını itirmək ona yaxınlaşmaq lazımdır. Elə etmək lazımdır ki, ona qarşı ediləcək hərəkət başqalarına qarşı edilən hərəkətdən seçilməsin və cinayətkar sürücü həmin anda tutulacağını gözləməsin. Bunu DYP-nin postlarında həyata keçirmək məqsədəuyğundur. Sayıqlığı itirməmək üçün təcili yardım maşınından istifadə etmək olar.

Əgər tutulacaq şəxs tutulacağını (və ya həbs olunacağını) gözləyirsə və nəqliyyat vasitəsini idarə edirsə, onda DYP-nin əməkdaşları ilə əlaqəli surətdə onun hərəkəti izləmək, təqib etmək lazımdır. Tutulacaq və ya həbs olunacaq şəxsin silahlı müqavimət göstərməsi gözlənilirsə, onda bu barədə onun hərəkət etdiyi istiqamətdə DYP-nin postlarına məlumat vermək və onun tutulması üçün əlverişli

vaxtda əvvəlcədən hazırlıq tədbirləri görmək lazımdır. Belə ki, həmin postlara silahlı qüvvələr göndərilərək, tutmanın zərərsiz, effektiv keçirilməsini təmin etmək üçün tədbirlər görülür, nəqliyyat vasitəsi təqib edilir. Lazım gələrsə, nəqliyyatı məcburi dayandırma vasitələrindən, mikrofondan, vertolyotdan, yolların bağlanması üçün böyük nəqliyyat vasitələrindən və s. istifadə olunur.

### ***Mənzildə tutulma və həbsin taktiki xüsusiyyətləri.***

Mənzildə tutulma nisbətən çətin, xüsusən, tutulacaq şəxs silahlıdırsa və müqavimət göstərmək ehtimalı varsa, bu işi daha da çətinləşdirir.

Belə ki, ilk növbədə, tutulmanın təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır. Tutulmanın qəflətən icrasını təmin etmək üçün mənzilə gizli daxil olmaq lazımdır. Vaxtı elə seçmək lazımdır ki, tutulacaq şəxs müqavimət göstərməyə hazır olmasın. Belə hallarda səhər tezdən və ya gecə vaxtı tutulacaq şəxs yatan zaman, yuxuda olarkən, onu yaxalamaq daha əlverişlidir. Kənd yerlərində qadınlar kişilərdən bir az qabaq yuxudan durur, səhər yeməyi hazırlayır, toyuqları və heyvanları yemləyirlər. Ona görə də qapını qadın açarkən, mənzilə girmək hələ yuxudan durmamış ərinə, (və ya kəsi cinsindən olan şəxsi) tutmaq taktiki cəhətdən daha düzgündür. Lakin, səhər yerlərində qapını açmaq və mənzilə girərək, tutmaq üçün daxil olmaq nisbətən çətin, əgər tutulacaq şəxs bunu gözləyirsə, o kiçik bir səsdən oyaq düşür və yaşadığı yerin «gizli tərəf»lərini yaxşı bildiyi üçün qaçıb getmək və müqavimət göstərmək üçün vaxt və imkan qazanır. Ona görə də əvvəlcədən evin və ya mənzilin giriş və çıxışı öyrənilir. Tutulacaq şəxsin gizlənmə biləcəyi yerlər öyrənilir. Həmin yerlərə nəzarət edən şəxslər qoyulur, əvvəlcədən həmin yerlə bağlanılır. Belə hallarda mənzilə və ya evə müxtəlif bəhanəli daxil olmaq məqsədmüvafiqdir. Məişət xidməti işçilərindən (elektrik) qaz cihazlarını və telefon aparatını təmir edən şəxs kimi, çilingər kimi və s. dəvət etmək olar. Mənzil-kommunal təsərrüfatı işçilərindən, qonşulardan,, yerli ictimaiyyət nümayəndələrindən də istifadə etmək olar. Təcili yardım, yanğınsöndürən xidmətlərinin işçilərindən belə hallarda istifadə etmək, qapı bağlıdırsa və qapını döymək lazımdırsa, onlar təhlükəsizliyi təmin etmək üçün qapının qarşısında yox, yanında dayanmaq lazımdır ki, içəridən atəş açılarsa, güllə tutan şəxsə dəyməsin. Əgər qapı sındırılsa, onda qapı çətinliklə, eləcə də ling fomka və başqa alətlərlə tez sındırılır, tutma əməliyyatının iştirakçıları cəldliklə içeri soxularaq, silah atəş üçün hazır vəziyyətdə mənzildə olan şəxslərə əllərini yuxarı qaldırmaqla üzü divara tərəf dayanmağı təklif edirlər. İşçilərdən biri vasitəçini göstərməklə, gəlişinin səbəbini deyir. Bu o zaman edilir ki, mənzildə tutulacaq şəxslərin silahlı müqavimət göstərmək ehtimalı olsun. Qapı və qifil sındırma halları

əvvəlcədən dəvət olunmuş hal şahidləri mənzil-kommunal təsərrüfatı işçiləri və üerli icra hakimiyyəti orqanın işçiləinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Adətən sonra mənzildə axtarma da aparılır. Tutmanın gedişini lazım gələrsə, fotoapararla şəklini çəkmək və ya videolentlə almaq olar. Əlaqə və nəqliyyatı təmin edən qrupun nümayəndələri radio və telefonla qruplar arasında və PŞ-nin (Pİ-nin) növbətçi hissəsi ilə mütəmadi əlaqə saxlayır. Ehtiyat qrupu isə yaxın bir yerdə köməyə gəlmək üçün hazır vəziyyətdə dayanır. Müstəsna hallarda mənzillərdə və qapalı yerlərdə tutma «Çeryomuxa» və başqa xüsusi vəsitələrdən də istifadə etmək olar.

Əgər mənzildə tutulacaq şəxs tapılmasa, onda mənzildə axtarış aparıb, onun nəticəsindən şəxsin axtarışı üçün istifadə etmək lazımdır. Ola bilsin ki, evi pusquda durub gizli izləmək, onun yaxın qohumlarına diqqət yetirmək lazım gəlir ki, tutulacaq şəxsin həmin yerə qayıtması gözlənilsin və ya onun olduğu yer dəqiqləşdirilsin.

### ***B) Silahlı cinayətkarın tutulması və həbsinin taktiki xüsusiyyətləri.***

Silah cinayətkarın tutulması və həbsinə xüsusilə ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Belə ki, həmin şəxs silahla müqavimət göstərə bilər, ölümlə və ağır bədən xəsarəti ilə nəticələnən itki verə bilər və cinayətkar qaçıb gizlənə bilər. Silahlı cinayətkarın tutulması və həbsi DİN-nin xüsusi əməlləri ilə nəzərdə tutulmuş planla həyata keçirilir. Planda silahlı cinayətkarı tutmaq üçün qarşıya çıxma biləcək, ehtimal olunan şəraitlər nəzərə alınmaqla, müxtəlif konkret hallarda qüvvələrin və vasitələrin miqdarları. Şəxsi heyətin hərəkət qaydası öz əksini tapmalıdır.

Silahlı şəxsləri tutmaq üçün əvvəlcədən bir neçə DİO-nın əməkdaşlarının təşkil olunmuş qrupları yaradılır və onların üzələrinə konkret vəzifələr qoyulur.

- bilavasitə tutmanı həyata keçirən qrup;
- tutma qrupu;
- tutma qrupunun himayəedici, qoruyucu qrup;
- əməliyyat keçirilən rayonu mühasirəyə alan qrup;
- əməliyyat məlumatları ilə təmin edən qrup və s.

Həmin qruplar mühasirə hüdudlarını və çıxış mövqeyini tutduqdan sonra, eləcə də şəraiti, həmin yerdə bir-birilə əlaqə saxlama məqsədini və qaydalarını dəqiqləşdirdikdən sonra, fəaliyyət göstərməyə başlayırlar.

Əgər cinayətkarlar, onlara tutacaq şəxslərdən aktiv hərəkətlər gözlənilərsə və birbaşa silahla müqavimətə hazır deyillərsə, onda «gözlənilməzlik» amilindən istifadə etmək məqsədə müvafiqdir. Belə hallarda polis işçilərinin tam maskalanmalarını təmin etmək üçün əməliyyat rayonunu mövqelərə görə mühasirəyə almaq lazımdır. Elə etmək lazımdır ki, tutma əməliyyatında iştirak edən polis işçilərinin müəyyən mövqelərdə dayanmalarını, tutulacaq şəxsə işarə verə biləcək kənar şəxslər həmin ərazidə daxil ola bilməsinlər. Məqsəd budur ki, həmin

kənar şəxslər, tutulmaya hazırlıq aparılması bərədə tutulacaq şəxsi «oyaq salmasınlar», yəni polis işçilərinin maskalanmasını pozmasınlar, onların tutduqları mövqələri «ışıqlandırmasınlar».

Mühasirənin bir və ya bir neçə məntəqələrində gizli surətdə himayəedici «qoruyucu» qrup yerləşdirilir. Qoruyucu qrup tutma qrupunun kömək göstərməyə hazır olmağa mühasirə mövqeyini yarıb keçməyə cəhd göstərən cinayətkarı tutmalıdır.

Tutma qrupu mühasirə mövqeyində ilkin vəziyyətə tutur. Əməliyyatın rəhbərinin siqnalına – (işarəsinə) əsasən, təbii daldanacaqlardan (evlərdən), çökəkliklərdən, ağaclardan istifadə etməklə tutma qrupu cinayətkarların olduqları yerləri tapıb oraya yaxınlaşırlar. Cinayətkarların, tutma qrupunun onlara hansı tərəfdən yaxınlaşmasını duymasınlar deyə, başqa diqqəti yayındırmalı hərəkətlər də edilir. Şəxsi heyətin maskalanmasını təmin etmək üçün tutma qrupunun üzvləri, tibbi yardım işçiləri, mənzil-istismar sahələrinin (MİS) nümayəndələri və s. işçilər kimi özlərini qələmə verirlər.

Cinayətkar yaxınlaşan tutma qrupu gözlənilməz və qəflət hərəkətlərə sambo, karate fəndləri, eləcədə xüsusi kimyəvi vasitələrin tətbiqi sayəsində cinayətkarların aktiv hərəkətlərini realizə edir, onları silahsızlaşdıraraq, tutmalarını başa çatdırır.

Əgər cinayətkarlar silahlı basqına müqavimət göstərərsə, onda onların müqavimətini qırmaq üçün xüsusi vasitələrdən başqa, müəyyən olunmuş qaydada silah da tətbiq edilir.

Tutma qrupu bundan sonra daldanacaq yerlərinə girir, qoruyan qrup isə irəli çıxaraq, yaxın ətrafda qaçıb gizlənməyə səy göstərə cinayətkarları tutur və tutma qrupunu öz hərəkətləri ilə himayə edir.

Lakin o hallarda cinayətkarlar tutacaqlarını gözləyirlər və silahlı müqavimətə hazırlaşıblar ki, onda onlara psixoloji təsir göstərmək lazımdır. Onlara əməliyyatın rəhbəri müraciyyət edərək, təslim olmalarını təklif edir. Ola bilsin prokuror və ya başqa rəsmi şəxslər, eləcədə onların qohum və tanışları dəvət olunsunlar. Cinayətkarlara elan olunur ki, əgər təslim olmasalar, onlara qarşı silah və xüsusi vasitələr tətbiq ediləcək. Əgər danışıq müsbət nəticə verməsə, onda elə danışıq zamanı, diqqəti cəlb etmədən, tutma qrupu mümkün qədər gizlicə irəli çıxış mövqeyindən cinayətkarların daldanacaqları yerə girərək, başqa qruplarla birgə hərəkət edərək, cinayətkarların müqavimətini qırıb, onları tuturlar.

Silahlı cinayətkarların tutulmasının təşkil edilməsi və icrası konkret şəraitdən asılıdır. Məsələn: küçədə tutma zamanı qüvvə və vasitələrin maskalanmasının gizlin, aparılmasından, təmin edilməsindən, eləcədə küçə şəraitlərinin dəyişməsindən yüksək çevikliklə, istifadə edilməsindən, silahlı cinayətkarların tutulması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasından asılıdır.

İctimai yerdə (vağzal, mağaza, restoran və s.) tutma o zaman icra edilir ki, başqa yolla tutmanı aparmaq mümkün olmur və ya

cinayətkarlar ictimai yerdə cinayət törədirlər. Tutma anında çalışmaq lazımdır ki, tutma, icra edilən, mümkün qədər az kənar şəxs olsun (tualet otağı, giriş və çıxış yerlərində, dar dəhlizlərdə, pilləkənlərdə və s.).

İş yerlərində silahlı cinayətkarlara idarə və müəssisələrin etibar edilən inzibati rəhbərləri ilə sövdələşmək və tutmanın səbəbini ona bildirməklə, tutma məqsədilə ilə hansı bəhanə ilə çağırmaq bəzədə onlarla məsləhətləşmək lazımdır. Tutmaya qədər tutulacaq şəxsə nəzarətçi təyin edilməlidir ki, ola bilsin, o tutulacağını hiss edib, qaçıb gizlənmək istəyir.

İlkin hazırlıq olmayanda silahlı cinayətkarları tutmaq və həbs etmək xüsusilə ilə ehtiyatla olmağı tələb edir. Bu, o halarda olur ki, polis-patruł qruplara xibmət zamanı (adətən, vaxtlarında qəflətən cinayət törədən şəxsə rast gəlirlər, gecə polisinin işçiləri xidmət zamanı, əməliyyat işçiləri tədbir keçirərkən, vətəndaşların şikayəti əsasında hadisə yerinə gələrkən, cinayətkarı isti izlərlə təqib edərkən, şübhəli şəxsin paltarında və ya bədənində kimyəvi tələ rəngi müəyyən olunduqda və ya Azərbaycan Respublikası CMP-nin 148-ci maddəsində nəzərdə tutulan başqa əsaslar olduqda, belə halda və silahlı müqavimətin olması ehtimalı böyükdür və buna görə silahlı atəş üçün hazır vəziyyətə gətirmək lazımdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ilk hazırlıq olmayanda silahlı şəxsi tutmaq qətiyyət və sücayyət tələb edir. Şübhəli şəxsə diqqəti cəlb etmədən yaxınlaşıb «əllər yuxarı» arxasını sizə tərəf çevirməyi və əgər yaxınlıqda divar varsa, üzü divara dayanmağı əmr etmək lazımdır. Bundan sonra, başqa polis işçisi onun üstünü və ciblərini axtarır. Müqavimət göstətərsə, tutulan şəxsə sambo fəndi tətbiq edilir. Çox nadir hallarda silah da tətbiq edilə bilər. Yaxşısı budur ki, cinayətkarın gücünü, silahlı olmasını və cinayətkarların bir neçə nəfər olmaqlarını nəzərə alaraq, polis şöbəsinə hadisə barədə və cinayətkarların xarici əlamətləri barədə məlumat verilə və kömək, əlavə qüvvə və vasitələr tələb edilə, sayılmamazlıq edilərsə, ağır nəticələr gətirib çıxarır. Sonra isə cinayətkarları əlavə güc, kömək gələne qədər və tutmaq üçün əlverişli şərait yaranana qədər izləmək lazımdır ki, qaçıb gizlənməsinlər. İzləmək gizli və açıq şəkildə ola bilər. Polis şöbəsindən və ya başqa yerdən əlavə kömək gələrsə əvə cinayətkarları tutmaq üçün əlverişli şərait yaranarsa, tutmanı icra etmək lazımdır. Tutma zamanı ilk növbədə, tutulan şəxsin şəxsi axtarışı aparılır. Onun üstündə və ciblərində silah və onun inayət etməsinə dəlalət edən predmetlər axtarılır. Hal şəhidləri dəvət olunurlar və protokol tərtib edilir. Əgər onlar yoxdursa, onda şöbəyə gətirildikdən və ya müstətiqin yanına gətirildikdən sonra, şəxsi axtarış aparmaq məqsədemüvafiqdir.

Tutulan şəxs ciblərində olan predmetləri, dəlilləri gizləyə və ya ata bilər. Özünü öldürməyə cəhd və ya müqavimət göstərə bilər. Belə arzuolunmaz halların qarşısı vaxtında alınmalıdır. Tutulan şəxsləri adətən, xüsusi polis maşınları ilə xidməti otaqlara aparırlar. Bəzən xüsusi təşkilat və idarələrə məxsus olan avtomaşınlardan də istifadə olunur. İctimai transportdan istifadə etmək olmaz. Əgər tutulan şəxsi avtomaşınla şöbəyə

aparmaq lazım gələrsə, çalışmaq lazımdır ki, marşrut çox insan olan yerlərdən, keçidi olan hərəkətlərdən meşəli sahələrdən keçməsin. Əgər tutulanı piyada 2 nəfər polis işçisi şöbəyə aparırsa, onlardan biri irəlidə, o biri bir qədər arxada hərəkət edir. Əgər, tutulanı bir nəfər polis işçisi şöbədə aparırsa, o tutulanın sağ tərəfindən bir qədər arxada və ya onunla yanaşı hərəkət etməlidir. Tutulan şəxsdən irəli keçmək və ya onun yanında əyilmək olmaz.

Əgər cinayətkarlar ağır cinayət törətmişsə və ya müqavimət göstərsə, onda onun qollarını bağlamaq lazımdır (qandal). Ona sarımaq və ya sambo fəndi də tətbiq edilir. Lakin, azyaşlılara və qadınlara qarşı sambo işlətmək olmaz (onlar silahla hücum etməsələr), eləcədə əlillərə qarşı. Polis işçisi əl-qol bağlama, sambo fəndi və sarımaqdan nə vaxt, hansı şəraitdə və kimə qarşı, hansı hal şahidlərinin iştirakı ilə tətbiq barədə növbətçi hissəyə raport yazır, axırını isə onun əsasında polis rəisinə tərtib etdiyi protokolla məruzə edir. Sonra, protokol tutulan şəxsin sənədlərinə əlavə olunur. Tutulan şəxs polis şöbəsinə və ya müstətiqin yanına gətirdikdən sonra, protokol tərtib edilir. Orada tutulan şəxsin anket məlumatları, tutulma vaxtı (il, gün, saat və dəqiqə), tutulanın əsası və mötivi göstərilir. Protokolda tutulmanın aparılma qaydası və şəraiti tutulan şəxsin müqavimət göstərüb göstərməməsi, onun özünü necə aparması, tutmanı aparan şəxslər, tutulanın paltarları, şəxsi axtarışda onun üçtündən və ciblərindən çıxan şeylər, şəxsi axtarış zamanı tutulanın bədənində xəsarətin olub-olmaması və hal şahidlərinin iştirakı qeyd olunur. Tutulma tarixi ilk saxlama təcridxanasına salınan vaxt deyil, faktiki tutma vaxtı hesab edilir və eləcədə protokolda qeyd edilir. Protokol üç nüsxədən ibarət olur. Onlardan biri cinayət işinə əlavə olunur, ikincisi tutulanın şəxsi işinə, üçüncü isə növbətçi hissədə saxlanmağa verilir. Protokola tutma əməliyyatı keçirilən zaman və ya şübhəli şəxsi izləyən zaman çəkilən fotoşəkillər, videolentlər, konoçəkiliş lentləri əlavə olunur.

Biz tutma və həbsə almanın bu və ya digər hallarda taktiki xüsusiyyətlərini araşdırdıq. Bəs, azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı polis əməkdaşlarının vəzifələri hansılardır? Bu vəzifələr ümumi şəkildə «Polis haqqında» qanununun 23-cü maddəsində öz əksini tapmışdır.

1. Zəruri müdafiə və son zərurət halları istisna olmaqla, şəxsin tutulması və ya həbsə alınması təhlükəsiz üsul və vasitələrdən istifadə etməlidir.
2. Tutulan və ya həbsə alınmış şəxsə özünü təqdim etməklə xidməti vasitəsini göstərməlidir.
3. Tutulan və ya həbsə alınan anda, müqavimət göstərən və ya anlaşıqlı vəziyyətində olan şəxslər istisna olmaqla, hər hansı şəxsə onun tutulmasının əsaslarını bildirməli və hüquqlarını izah etməlidir.
4. Tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsi təxirəsalınmadan polis orqanına gətirilməli, tutulma və həbsə alma faktına, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyənləşdirilmiş qaydada protokollaşdırılmalı,

tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsi protokolla tanış etməli, hər bir tutulma və ya həbsə alma faktını müvafiq polis orqanında qeydiyyatdan keçirməlidir.

5. Xüsusi təhlükəli dövləti cinayəti törətmiş şəxsin istisna olmaqla, tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsin yaxın qohumlarına, onun tələbi ilə iş və ya təhsil yerinə tutulması və ya həbsə alınması barədə təxirə salınmadan məlumat verməlidir.
6. Tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsin tələbi ilə onun müdafiəçisinin köməyindən istifadə etmə hüququnu təmin etməlidir.
7. Tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxslə davranışda onun vəziyyətinə və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmalı, qadınlara, Yetkinlik yaşına çatmayanlara, qocalara, xəstələrə və əlillərə xüsusi diqqət yetirməlidir.
8. Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyənləşdirilmiş tutulma və ya həbsə alma müddətlərinə riayət etməli, bu müddətlər ençənədək tutulan və ya həbsə alınmış qanuniliyini müəyyənləşdirmək üçün hakimə yanına gətirməlidir.
9. 3 saatdan artıq müddətə tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxs barədə onun tutulmasından və ya həbsə alınmasından 24 saat keçənədək hakimə yazılı məlumat verilməlidir.
10. Məhkəmənin qərarına əsasən, həbsə tutulma və ya həbsə alma müddətləri keçəndən sonra tutulan və ya həbsə alınan şəxsi dərhal azad etməlidir.

Şəxsi tutmağa hazırlaşarkən və onun tutulması və həbsə almasını icra edərkən, polis əməkdaşları tərtib edilmiş plan əsasında, müxtəlif funksiyaları hər kəs ayrılıqda yerinə yetirəklə bərabər, eyni məqsəd naminə bir-birilə əlaqəli surətdə fəaliyyət göstərirlər.

Belə ki, mühəzirenin əvvəlində bu və ya digər hallarda (məşədə, mənzildə) tutma və ya həbsə almanın taktiki xüsusiyyətlərini öyrəndik. Hər bir halda, istər tutma və həbsə hazırlaşarkən, istərsə də, onları icra edərkən, polis əməkdaşları birgə əlaqəli surətdə hərəkət edirlər. Çünki, bu əməliyyatları həyata keçirmək üçün həm də taktiki cəhətdən effektiv təhlükəsiz üsulla icra etmək üçün DİO-nun polis əməkdaşları əlaqəli, planlaşdırılmış qaydada fəaliyyət göstərirlər. Belə ki, tutulmaya hazırlaşarkən, tutmanın məqsədlərindən tutulacaq şəxsin və ya şəxslərin şəxsiyyətindən, onların sayından əməliyyat aparılacaq yerin şəraiti və xüsusiyyətlərindən ələcədə vaxtıdan asılı olaraq, taktiki fəndlər seçilir və bu fəndləri icra etmək üçün güc və vəsaitlər nəzərə alınmaqla plan tərtib olunur. Söz yoxdur ki, hər əməliyyatın özünün bu və ya digər şəraitdə fərdi fəndləri ola bilər. Lakin hər bir halda müstəntiq, əməliyyat işçiləri, növbətçi hissənin əməkdaşları, sahə müvəkkili polis nəfərləri və başqa polis işçiləri əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərirlər. Məsələn: şübhəli şəxsin şəxsiyyətini öyrənmək üçün sahə müvəkkil şübhəli şəxsin yaşadığı ərazidə onun qohumlarının, inanılmış şəxslərin və ictimaiyyətin köməyi ilə şübhəli şəxsin şəxsiyyəti barədə, ələcə də onun bu və ya digər şəxslərlə

əlaqəsinin olub-olmamasının öyrənilib, əməliyyatı aparan qrupun rəhbərinə məlumat verirlər. Həmin işləri eyni zamanda şübhəli şəxsin işlədiyi ərazidə sahə müvəkkili və həmin əraziyə xidmət edən əməliyyat işçisi yerinə yetirirlər. Eləcədə əməliyyat aparacaq yerin müəyyənləşdirilməsi, vaxtın seçilməsi əməliyyatın planlaşdırılmasında taktiki fəndlərin seçilməsində və bilavasitə icra edilməsində müstəntiq, əməliyyat işçisi və sahə müvəkkili əlaqəli surətdə hərəkət edirlər.

Əməliyyat keçirilərkən, polis idarə, şöbə və bölmələrinin növbətçi hissələri daimi olaraq əməliyyatın gedişini izləyir, ayrı-yarı əməliyyat qrupları arasında və onların bilavasitə əməliyyatın rəhbəri əlaqələrini yaradır. Eyni zamanda əlavə qüvvə lazım gələrsə, vaxtında kömək göndərir, yeri gələrsə, qonşu rayonların polis orqanına və DİN-ə şəraitdən asılı olaraq, kömək üçün müraciət edir. Xüsusilə silahla müqavimət göstərən cinayətkarın tutulmasında və həbsində, eləcə də bir neçə silahlı şəxsin tutulmasında və həbsində, nəqliyyat vasitələrindən istifadə etməklə cinayət törədən və nəqliyyat vasitələri ilə qaçıb gizlənməyə cəhd göstərən cinayətkarların tutulmasında və həbsə alınmalarında növbətçi hissələrin əməkdaşları dövlət yol polisinin əməkdaşları ilə əlaqəli surətdə tutma qrupunun əməkdaşlarına planlı şəkildə kömək göstərirlər.

Əgər şəraitdən və şübhəli şəxslərin şəxsiyyətindən asılı olaraq, mənzil-istismar əməkdaşlarından, məişət xidməti işçilərindən, ictimai köməyindən əməliyyat zamanı istifadə etmək ehtiyacı yaranarsa, növbətçi hissə, konsperativliyə riayət etməklə, əməliyyatın rəhbərliyinin gösətirilişinə əsasən, həmin qüvvələrlə dərhal əlaqə yaradaraq, müvafiq tədbirlər həyata keçirir, əməliyyatın effektiv keçirilməsi üçün şərait yaradır.

Cinayətkarların axtarışında və tutulmasında ictimaiyyətin köməyindən geniş istifadə olunur. Polis orqanlarında təşkil olunmuş lövhələrlə axtarılan cinayətkarların fotosəkilləri yerləşdirilir. İctimaiyyətin köməyi ilə, eləcədə inanılmış şəxslərin və məxfi əməkdaşların köməyi sahəsində çoxsaylı müxtəlif ağır cinayətlər açılmış, axtarışda olan cinayətkarların yerləri müəyyən olunmuşdur. Könüllü xalq drujinalarının, idmançı gənclərin və ictimaiyyətin digər üzvləri cinayətkarların tutulmasında və həbs olanmalarında da fəal iştirak edirlər. Polis əməkdaşlarından tələb olunur ki, ictimaiyyətin köməyindən düzgün və səmərəli istifadə etsinlər. Onların təhlükəsizliyi lazımi tədbirlər görsünlər.

### ***Tutma və həbsin başqa istintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtarış tədbirləri ilə uyğunluğu.***

Hər bir cinayət işinin istintaqı ilə əlaqədar olaraq polis orqanının müxtəlif xidmətlərdə çalışan əməkdaşları öz işlərini bir-birilə əlaqəli surətdə qururlar. Xüsusən, cinayət işi üzrə şəxsin tutulması və həbsə alınması, yeni azadlıqlarını məhdudlaşdırılması hallarında istintaq və

əməliyyat işçiləri öz iş planlarına uyğun fəaliyyət göstərirlər. Yəni onların fəaliyyətləri bir-birilə uyğun olmaya da bilər. Lakin, şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar xüsusən də bir neçə şəxsin və ya şəxslərin tutulması və həbsə alınması ilə əlaqədar həyata keçiriləcək istintaq və əməliyyat-axtarış tədbirləri üçün birgə plan tərtib edilir və polis orqanlarının rəhbəri tərəfindən təsdiqlənir. Planda istintaq və əməliyyat işçilərinin, eələcədə digər xidmət sahələrinin əməkdaşlarının hər birinin görəcəyi iş və vaxt planda qeyd olunur. Əks təqdirdə, istintaq və əməliyyat işçiləri tutulacaq şəxsi ayrı-ayrılıqda hər biri öz planına və fəaliyyətin uyğun başqa yerlərdə və başqa vaxtlarda tutmağı planlaşdırırlar. Belə olduqda isə onlar bir-birinə maneəçilik yarada bilər və ümumi işin xeyrinə olamayan nəticə alınır. Məsələn: bir-birilə əlaqəsi olan azadlıqda qalan digər cinayətkarlar duyuc düşərək, arzuolunmaz tədbirlərə əl atırlar. Eyni zamanda tutma və həbsə alma başqa istintaq hərəkətləri ilə də uyğunlaşdırılmalıdır. İstintaq zamanı bu və ya digər istintaq hərəkətləri tərtib edilmiş birgə plana uyğun həyata keçirilməlidir. Məsələn: ola bilsin ki, üzləşdirməni şəxsin tutulmasından əvvəl həyata keçirmək məqsədmüvafiqdir.

### ***Tutma və həbsə alma zamanı texniki vasitələrdən istifadə olunması.***

Tutma və həbsə alma zamanı texniki vasitələrdən geniş istifadə edilir. Əksər halarda, yəni, fiziki və silahlı müqavimət göstərən və göstərmək ehtimalı olan şəxslər tutularkən və həbsə alınarkən, əl-qolu bağlama vasitələrdən (qandal) istifadə edilir. Lazım olan hallarda kəskin müqavimət göstərən şəxsləri ayaqları, əlləri və bədəni kəndirlə bağlanır. Tutulacaq və ya həbs ediləcək şəxslərin fiziki müqavimətlərinin dəf olunması üçün dəyənlərdən, suatan vasitələrdən istifadə olunur. Nəqliyyat vasitələrindən hərəkət edən cinayətkarları tutmaq və həbs etmək üçün nəqliyyat vasitələrini məcburi dayandırma vasitələri tətbiq edilir. Silahlı müqavimət göstərən bir və bir neçə cinayətkar mənşildə, evdə, sarayda, mağarada, vaqonda gizlənərsə, xüsusi təyinatlı gözyaşardıcı qazlardan (çeryomuxa və s.) istifadə olunur.

### ***Polis orqanlarına gətirilən şəxslərlə Araşdırma***

Bəs, praktiki olaraq, ümumiyyətlə, polis orqanlarına gətirilən şəxslərlə ümumi qaydada kimlər və hansı qaydada araşdırma aparırlar.

Müstəntiq və təhqiqat orqanının qərarları əsasında tutulan şəxsləri saxlama yerlərində araşdırmadan saxlayırlar. Belə ki, onların tutulması bəzədə qərar artıq çıxarılmış olur. Lakin, polis orqanına gətirilən şəxslərin həmin ana qədər tutulmaları bəzədə qərar qəbul olunmayıbsa, onunla

araşdırma aparılmalıdır. Müəyyən olunmalıdır ki, şəxsi tutmağa əsas varmı? Onu qısa müddətli azadlıqdan məhrum etməyin motivi nədir? Əgər, ictimai təhlükəli əməli törədən zaman şəxs yaxalanıbsa, bunlardan əlavə, hadisənin necə, nə səbəbdən və hansı şəraitdə baş verməsini müəyyənləşdirmək və törədilmiş əmələ hüquqi qiymət verməli, tövsif olunmalıdır.

Adətən, polis orqanlarına gətirilən şəxslərə ilk araşdırmanı növbətçi hissənin əməkdaşları aparır. DİO-nın rəisləri, onların müavinləri və xidmət rəhbərləri araşdırmanı başqa işçilərə də həvalə edə bilərlər. Gecə vaxtları adətən araşdırmanı növbətçi əməliyyat müvəkkili, açıq işlər üzrə isə növbətçi müstəntiq aparırlar.

Növbətçi əməliyyat işçisi araşdırma zamanı aşağıdakıları müəyyənləşdirir:

- DİO-na gətirmənin əsası;
- Gətirmənin motivi;
- Gətirmənin qanuniliyi;
- Hadisəni təsdiqləyən zərərçəkən və şahidlər barədə məlumatlar;
- Gətirilənin şəxsiyyəti və fiziki halı barədə məlumatlar (sərxoşluğu, xəstəliyi, bədən xəsarətləri və s.).

Şəxsi polis orqanına gətirilən işçinin yazılı raportu alınır. Orada hadisənin ətraflı olaraq necə baş verməsi və ictimai təhlükəli əməlin hansı şəraitdə işlədilməsi, eləcə də polis orqanına şəxsin gətirilmə əsası və motivi qeyd edilir.

Polis orqanına gətirilən şəxslərin hamısı kitabda növbətçi hissədə qeyd olunur. Törədilən hüquqa zidd əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, həmin şəxsin polis orqanlarında saxlama müddətindən, onun haqqında qəbul ediləcək, qərardan asılı olmayaraq, polisə gətirilmə barədə kitabda qeydə salınır. Ola bilsin ki, həmin şəxs sonra sərxoşluqdan ayılma məntəqəsinə, qəbuledici paylayıcıya göndərsin, İST-na salınan, başqa orqanlara verilsin və s. Yalnız o şəxslər qeydiyyat kitabına düşür ki, onlar barədə araşdırma DİO-dan kənarında keçirilir.

Qeydiyyat kitabında gətirilən şəxsin: soyadı, atasının adı, anadan olduğu il və ay, yaşadığı ünvan, şəxsiyyətini müəyyən edən məlumatlar, iş yeri, oxuduğu yer, partiyalılığı, polisə gətirilmə əsası (yəni nə vaxt, harada, hansı hüquqpozuntusu törətmişdir), kim tərəfindən polisə gətiriləb, gətirilmə vaxtı. Sonrakı sətirdə gətirilən şəxs barədə tədbirlər görülməsi qeyd olunur və ya haraya, nə vaxt göndərilməsi göstərilir.

Bəs hansı sənədlər əsasında kitabda qeydlər aparılır?

- əvvəllər şəxsiyyətini təsdiq edən sənədə (pasport, doğum haqqında şəhadətnamə və s.) əsasən;
- tərtib olunmuş raport, protokol, akt və s. sənədlərə əsasən;
- ünvanlar bürosunun arayışına əsasən.

İctimai təhlükəti əməl barədə qeydiyyat, hadisələr barədə məlumatlar jurnalında da aparılır. Belə ki, ola bilsin hadisə yerinə çıxmaq və inzibati yoxlama aparmaq lazım gəlsin.

Əgər cinayət törədilməsi barədə rəsmi ərizə və məlumat alınarsa, bu barədə cinayətlər barədə ərizə və məlumatların qeydiyyatı aparılır. Cinayət törədilməsi barədə məlumatlar kitabına da qeyd edilir və nəticə qrafasında «HK-1» istinad edilir ki, cinayətlər barədə qeydiyyat jurnalına keçirilib və qeydiyyat sayı, tarixi göstərilir.

Cinayət barədə məlumatın kitaba qeyd olunmasına nəzarət etmək üçün eyni saylı iki hissədən ibarət olan çağırış talonundan istifadə olunur. Talonun birinci hissəsi məlumatı qəbul edən polis işçisinin imzası vaxt və tarixi qeyd olunmaqla, məlumatı verən şəxsə təqdim olunur. İkinci hissəsi növbətçi hissədə qalır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, tutub saxlama haqqında qərarı yalnız icraatında cinayət işi olan müstəntiq və ya təhqiqat işçisi çıxara bilər. Amma, şübhəli şəxsi polis orqanına istənilən polis işçisi gətirə bilər, o cümlədən də polis nəfərləri. Tutub saxlama haqqında qərarları isə yalnız, buna səlahiyyətləri qanunla verilmiş şəxslərə çıxara bilərlər. Bunlar, cinayət işi başlamağa və təhqiqat aparmağa aparmağa hüququ olan şəxslərdir. Bunlar, daxili işlər orqanlarında xidməti sahələrində çalışan, xidmət etdiyi ərazi və obyektlərdən asılı olaraq, sahə müvəkkilləri, cinayət axtarış işçiləri, təhqiqat üzrə müvəkkil, iqtisadi cinayətlərə qarşı mübarizə idarəsinin müvəkkilləri, dövlət yanğından mühafizə idarəsinin işçiləri və başqaları da ola bilər.

Şübhəli şəxsin tutub saxlanması üçün qərarı müstəntiq tam müstəqil çıxarır. Yəni, müstəntiq tam müstəqil prosesual şəxsdir. Lakin, təhqiqat orqanlarında işləyən şəxslərin tutub saxlama barədə qərarlarını təhqiqat orqanlarının rəisləri təsdiq etdikdən sonra, onların qəbul etdikdən sonra qərarı hüquqi qüvvəyə minir.

Praktikada şübhəli şəxsin tutulması barədə qərar yalnız müstəntiq şübhəli şəxsin tutub saxlanmasını təhqiqat orqanının həvalə edərək çıxarır. Qalan hallarda tutub saxlama protokolu tərtib edilir.

Nəzərə alınmalıdır ki, tutub saxlama haqqında qərar qəbul edilərkən, onun üçün əsas kimi yoxlanılmamış məlumatlar, təsəvvürlər, söz-söhbətlər, əməliyyat və başqa məlumatları və başqa məlumatlar götürmək olmaz.

Hansı əsaslara şəxsin şübhəli kimi tutub saxlanması Azərbaycan Respublikasının CMP-nin 119-cu maddəsində göstərilmişdir. Bunlar barədə mühazirənin əvvəlində danışmışıq.

İndi isə tutub saxlanmış şəxsə qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi məsələsini araşdıraq.

Müstəntiq və ya təhqiqat aparan şəxs tutub saxlanmış şəxsə o vaxt həbs qətimkan tədbiri tətbiq edə bilər ki, onun aşağıdakı əsasları olsun.

- şəxs azadlıqda qalarsa, o, təhqiqat, istintaq və məhkəmədən yayınacaq;

- iş üzrə həqiqətin müəyyən olunmasına maneəçilik törədəcək;
- cinayət fəaliyyəti ilə məşğul olacaq.

Göründüyü kimi həsalmanın əsasları, tutub saxlamının əsasları ilə uyğunluq təşkil edir. Bu belə də olmalıdır çünki, hər iki halda söhbət şəxsin azadlığının az və ya uzun müddətə məhdudlaşdırılmasından gedir. Lakin, həbsə almanın əsası ilə tutub saxlamının motivi eyni deyildir. Belə ki, şəxsi tutub saxlamağa nisbətən, şəxsi həbsə almaq üçün daha çox sübutların yığılması tələb olunur. Bu da ki, təbiidir, ona görə ki, şəxsi tutub saxlamayanda, adətən vaxt məhdudluğu üzündən kifayət qədər sübutları yığmaq mümkün olmur.

Lakin, tutub saxlama müddətində, yəni, cəmi 72 saat ərzində bir çox məsələlər aydınlaşdırılır. Təhqiqat və istintaq materialından alınan məlumatlar, tutub saxlanın şəxsə həbs qəti imkan tədbirinin seçilib-seçilməməsi məsələsini həll etmək üçün kifayət qədər əsas verir. Məsələn: təhqiqat və istintaq nəticəsində məlum olur ki, tutub saxlamının şəxs bir neçə gün əvvəl yaşadığı yerdən qeydiyyatdan çıxıb və ya başqa uzaq yerlərə getmək üçün təyyarəyə bilet alıb, yaxud ev əşyalarını satıb və ya satmağa cəhd edib. Bunlar əsas verir ki, həmin şəxs təhqiqat, istintaq və məhkəmədən yayınmaq istəyir. Tutub saxlanılan zərərçəkənə və şahidləri hədələməsi, sənədləri məhv etməsi onu göstərir ki, o, iş üzrə həqiqətən müəyyən olunmasına maneəçilik törədir. Əgər şəxsin silah alması, onunla əlbir olmaq üçün başqa şəxsləri axtarması, eləcə də cinayət törədiləcək müəssisədə iş rejiminin öyrənilməsi məlum olarsa, deməli o, cinayət fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəfir.

Həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi üçün motiv olaraq, bir çox ağır cinayətlərin ağırlıq dərəcəsi götürülür. Praktikada həbsqətimkan tədbiri yalnız müttəhimlər üçün tətbiq edilir. Yəni, o şəxslər ki, haqqında cinayəti törətməsi barədə qərarla ittiham elan edilmişdir. Özü də o cinayəti törətməsi barədə həmin cinayətə görə Cinayət Məcəlləsində sanksiyada cəza tədbiri olaraq bir ildən artıq həbs nəzərdə tutulmuş olsun. Müstəsna hallarda cəza tədbiri olaraq bir ilə qədər həbs nəzərdə tutulan cinayət törədən şəxslərə də həbs qətimkan tədbiri tətbiq edilir. Məsələn: dəfələrlə məheum olunmuş şəxslər bərəsində, yaşayış və iş yerləri olmayan şəxslər bərəsində, azadlıqda qalarsa, başqa cinayətlər törətməyə meyilli olan şəxslər bərəsində və s. nadir hallarda həbsqətimkan tədbiri müttəhim haqqında, yox, şübhəli şəxsə tətbiq edilir. Bu Azərbaycan Respublikasının CMP-nin 167-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilir, yəni, qalan hallarda həbsqətimkan tədbiri müttəhim bərədə tətbiq edilir ki, bu da yalnız, onun cinayət törətməsi bərədə kifayət qədər sübut toplanıb və ona qərarla ittiham elan olunub və ya özünün yeri məlum olmadıbı üçün ittiham elan olunması bərədə qərara çıxarılıb.

Azərbaycan Respublikasının və bəzi ölkələrdə həbs qətimkan tədbiri tətbiq edilərkən, çübhəli şəxsin və ya müttəhimin yaşı, səhhəti, ailə vəziyyəti, ittihamın ağırlığı və başqa xüsusiyyətləri nəzərə alınır.

Həbs qəti imkan tədbiri seçilməsi barədə qərar həkim tərəfindən sanksiya verməklə təqsirlənir və qanuni qüvvəyə minir. Yəni, imza etməklə və möhürlə təsdiqlənir. Bunun üçün hakim cinayət işinin materialları ilə tanış olur, müttəhimi dinləyir, lazım gəlsə, özü onu dindirir. Yetkinlik yaşına çatmayan müttəhimlərə isə həbs qətimkan tədbiri tətbiq edilərkən, bütün hallarda onları hakim özü dindirməlidir. Sanksiya verilməsi məsələsi həll edilərkən, ilk növbədə, müttəhimin və ya şübhəli şəxsin anket məlumatları dəqiq yoxlanılır ki, cüzi səhvə yol verilməsin. Hətta kiçik səhv nəticəsində başqa şəxsin anketməlumatları dəqiq yoxlanılır ki, cüzi səhvə yol verilməsin. Hətta kiçik səhv nəticəsində başqa şəxsin anket məlumatları ilə həbs ediləcək şəxsin məlumatları üst-üstə düşə bilər. Ona görə də şübhəli şəxsin və müttəhimin anket məlumatlarına rəsmi sənədlərə əsaslanmalıdır. Belə ki, praktikada bu səbəbdən axtarılda olan şəxslərin anket məlumatları il demək olar ki, üst-üstə düşən şəxslərin qanunsuz olaraq azadlıqlarının məhdudlaşdırılması hallarına yol verilmişdir. Məsələn: Rusiyadan alınmış teleqram əsasında səhven anket məlumatları təxminən eyni olan şəxsi qanunsuz bir müddət tutub saxlamışlar.

Tutub saxlanılan şəxs o vaxt saxlanılma yerindən buraxılır ki,

1. şəxsin cinayəti törətməsi barədə şübhə təsdiq olunması (cinayət hadisəsi və ya şəxsin əməlində cinayət tərkibi olmasın);
2. ona həbs qətimkan tədbirin tətbiq edilməsinə ehtiyac olması (sanksiya verilməyinə və başqa qətimkan tədbiri seçiləndə, əməldə başqa cinayətin tərkibi olduğu üçün həbs qətimkan tədbiri gərək olmayanda, eləcədə cinayət işi şəxsin əməyindən cinayət tərkibi olmadıqdan və şəxsin cinayət etməsi sübuta yetirmədiyindən xitam edildikdə);
3. şəxsin tutulub saxlanma vaxtı qurtardıqda.

Şəxsin azad edilməsi barədə 4 nüsxədə qərar çıxarılır. 4 nüsxədən birincisi cinayət işinə tikilir, ikincisi saxlanma yerinə verilir, üçüncüsü hakimə göndərilir, dördüncüsü nəzarət icraatına tikilir.

### ***Tutma və həbsə almanın nəticələrinin qeyd edilməsi***

Tutma və həbsə almanın nəticələrinin düzgün qeyd edilməsi üçün görünən işlərin hesabını təmin edir, qəbul edilən qərarların sənədli əsasını təşkil edir, polis orqanlarının müntəzəm fəaliyyəti üçün şərait yaradır, onların qanuniliyinə zəmanət verir. Nəticələrin düzgün qeyd edilməsi prokuror nəzarət və müəssisədaxili nəzarət üçün də effektiv şərait yaradır. Ən nəhayət, nəticələrin düzgün qeyd olunmaları cinayət işi üzrə sübut etməyə xidmət edən şəraitlərdən biridir.

I.F.Frank qeyd etmişdir ki, sübutla birlikdə tutulma həm tutlmaya əsas verir, həm də cinayət işi üzrə ilk başlanacaq, əsas düz və ittiamedici sübutdur. Məsələn: mağazanın sındırılmış pəncərəsindən, əlində mağazaya məxsus əşyalarla çıxıb qaçan şəxsin polis işçiləri tərəfindən tutulmanın qeyd olunması, bir tərəfdən mağazadan oğurluq

olması faktını təsdiq edirsə, digər tərəfdən də tutulan şəxsin polis işçiləri tərəfindən tutulmasının qeyd olunması, bir tərəfdən mağazadan oğurluq olması faktını təsdiq edirsə, digər tərəfdən də tutulan şəxsin oğurluqla əlaqəsini təsdiq edir. Bəzi hallarda tutub saxlama vaxtının düzgün qeyd olunması şübhəli şəxsin ailəsini yoxlama üçün lazım olur, yəni, yoxlamaq lazım gəlir ki, tutulub saxlama müddətində başqa yerlərdə cinayət törədibmi?

Tutub saxlamanın şəraiti, tutulanın özünü necə aparması, tutulma zamanı ondan götürülmüş əşyalar və sənədlər birlikdə cinayətin törədilməsinin hallarını müəyyən etməyə imkan verir. Polis işçilərindən tələb olunur ki, mümkün qədər göstərilən məlumatları tərtib edilən sənədlərdə ətraflı və düzgün qeyd etməlidirlər. Nə qədər dəqiq və ətraflı sənədlərdə qeyd olunsalar, o qədər cinayət işinin istintaqı müvəffəqiyyətlə başa çatır. Təsadüfi de yil ki, bir sıra cinayətlərin, məsələn: cibdən oğurluq, qanunsuz olan narkotik vasitələrin saxlanması, qanunsuz olaraq soyuq silah və odlu silahların gəzdirilməsi və əksər hallarda tutub saxlamanın və madi sübutların həmin vaxt götürülməsi barədə toplanmış sənədlərə istinad etməklə sübuta yetirilir.

Bəzi hallarda tutub saxlama barədə sənədləşmə tam və hərtərəfli aparılır. Məsələn: polis işçiləri pəncərəsi sındırılmış mağazanın içərisində gizlənmiş şəxsi tutub şöbəyə gətirilmişlər. Lakin, hadisə yerində olmayan sahə müvəkkili həmin şəxsin pəncərə qarşısına, orada çıxarmaq üçün 60 min manat dəyərində yığdığı əmlakı nəzərdə tutulmayan tutub saxlama protokolunun tutmanın motivi qrafasında qeyd edib, mağazaya girməyə cəhd göstərmişdir, sahə müvəkkilinin sənədləşmədə buraxdığı səhvədən istifadə edərək, oğurluq etmək niyyətində olmadığını bildirmiş və bəhanə etmişdir ki, guya mağazaya ondan əvvəl girmiş oğurları tutmaq niyyəti ilə giribmiş, polis işçilərindən gizlənməyibmiş, sadəcə onlar gələndə özü mağazadan çıxmışdır. Söz yox ki, buraxılmış səhvi düzəldənə qədər, həmin şəxsin cinayət etməsini sübut edəndək, xeyli vaxt və qüvvə sərf etmək lazım gəlmişdir.

## **NƏTİCƏ**

Axtarış sanksiyalaşdırılmış istintaq hərəkətidir. Elə buna görə də axtarış bir qayda olaraq məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir. Axtarışın növləri aşağıdakılardır.

1. Yaşayış və qeyri yaşayış binalarında axtarış (xidməti və istehsalat binasında);
2. Açıq sahələrdə axtarış;
3. Şəxsi axtarış;
4. Meyit və onun hissələrinin axtarışı;
5. Hevanların və heyvan cəsədlərinin aşkar edilməsi məqsədilə axtarış.

Tutma və həbsə almanın nəticələrinin düzgün qeyd edilməsi üçün görünən işlərin hesabını təmin edir, qəbul edilən qərarların sənədli əsasını təşkil edir, polis orqanlarının müntəzəm fəaliyyəti üçün şərait yaradır, onların qanuniliyinə zəmanət verir.